

De Virtuele Realiteit van de Publieke Sfeer

De potentie van een virtuele publieke sfeer beschreven en verklaard

Rianne Dekker

307234

Master Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid

Faculteit der Sociale Wetenschappen

Erasmus Universiteit Rotterdam

14 april 2011

Begeleider: Dr. W. Schinkel

Tweede lezer: Prof. Dr. G. B. M. Engbersen

Bij de verdediging:

Prof. Dr. G. B. M. Engbersen

J.F. van Houdt, MSc

Inhoudsopgave

1. INTERNET EN DE PUBLIEKE SFEER	4
2. UITEENLOPENDE VERWACHTINGEN VOOR EEN VIRTUELE PUBLIEKE SFEER	7
2.1 KLASSEKE THEORIEVORMING ROND DE PUBLIEKE SFEER	7
2.2 OPTIMISME OVER EEN VIRTUELE PUBLIEKE SFEER	9
2.3 PESSIMISME OVER EEN VIRTUELE PUBLIEKE SFEER	12
3. DATA EN METHODE	15
3.1 ONDERZOEKSVRAGEN	15
3.2 METHODE	16
3.3 OPERATIONALISERING	19
3.3.1 LAAGDREMPELIGHEID	20
3.3.2 EGALITARISME	20
3.3.3 ANONIMITEIT	21
3.4 EMPIRISCHE CASUS	23
3.5 DATASELECTIE	25
3.6 WEERGAVE VAN ANALYSERESULTATEN	26
4. RESULTATEN	27
4.1 LAAGDREMPELIGHEID	27
4.1.1 DE PUBLIEKE RUIMTE VAN NUJIJ IN TERMEN VAN LAAGDREMPELIGHEID	27
4.1.2 DIVERSITEIT STANDPUNTEN	28
4.1.3 HEERSENDE NORMEN EN WAARDEN TER DISCUSSIE	29
4.1.4 DE INCLUSIVITEIT VAN NUJIJ.NL	32
4.2 EGALITARISME	33
4.2.1 DE PUBLIEKE RUIMTE VAN NUJIJ.NL IN TERMEN VAN EGALITARISME	33
4.2.2 INVLOED TRADITIONELE AUTORITEITEN	34
4.2.3 INVLOED NIEUWE AUTORITEITEN	34
4.2.4 HET EGALITARISME VAN NUJIJ.NL	36
4.3 ANONIMITEIT	36
4.3.1 DE PUBLIEKE RUIMTE VAN NUJIJ.NL IN TERMEN VAN ANONIMITEIT	36
4.3.2 RECIPROCITEIT	37
4.3.3 REFLEXIVITEIT	38
4.3.4 EMPATHIE	39
4.3.5 DE KWALITEIT VAN DISCOURSEN OP NUJIJ.NL	40
5. CONCLUSIE EN DISCUSSIE	41
LITERATUUR	45
BIJLAGE 1: SCREENSHOTS NUJIJ.NL	54
BIJLAGE 2: SELECTIE THREADS NUJIJ.NL	56

1. Internet en de publieke sfeer

Gedurende de afgelopen twee decennia heeft het internet een spectaculaire opkomst gemaakt. Waar het internet in het begin van de jaren negentig slechts nog toegankelijk was voor enkelen, is het voor de huidige generatie niet meer weg te denken uit het dagelijks leven. Naast een toegenomen internetbereik en internetgebruik per saldo, is de ontwikkeling van internettoepassingen veelbelovend. Nieuwe internettoepassingen brengen vele veranderingen met zich mee voor het sociale leven¹. Manuel Castells stelt:

'The Internet is the fabric of our lives. If information technology is the present-day equivalent of electricity in the industrial era, in our age the Internet could be likened to both the electrical grid and the electric engine because of its ability to distribute the power of information throughout the entire realm of human activity.' (2001:1).

Binnen de sociale wetenschappen zijn verschillende debatten gaande waarin sociale repercussies van nieuwe internettoepassingen centraal staan (cf. Castells 2001; Herring 2004).

In dezelfde periode als de opkomst van het internet, ontstond er internationaal groeiende bezorgdheid over de staat van de democratie (Dahlgren 2005: 147). Afnemende betrokkenheid van burgers bij de publieke zaak wordt een groot probleem geacht door zowel bestuurders als wetenschappers. Binnen de representatieve democratie, worden besluiten genomen door vertegenwoordigers die zijn gekozen door de burgers van een staat. Wanneer de burgers minder volmachten afgeven binnen de representatieve democratie, verliezen vertegenwoordigende organen de nodige input om besluitvorming op te baseren. Overheidsinstellingen hebben steeds meer moeite om zichzelf en hun beleidskeuzes gelegitimeerd te krijgen (Edelenbos en Monnikhof 1998; Derksen en Schaap 2007). Besluiten die in naam van burgers worden genomen kunnen vaak niet hun goedkeuring krijgen. Het risico is dat burgers het vertrouwen in politieke elites verliezen en zich ervan afkeren (Elchardus 2002). Er wordt gesproken over een democratisch tekort binnen het systeem van representatieve democratie.

Het was welhaast onvermijdelijk dat de diagnose van een democratisch tekort in verband werd gebracht met de belofte van het internet. Volgens veel wetenschappers die de diagnose van een democratisch tekort delen, kan een vitale publieke sfeer op internet de politieke betrokkenheid van burgers herstellen (Barber 1998; Bohman 2004; Gutmann & Thompson 2004). Nieuwe internettoepassingen hebben een belangrijke discussie op gang gebracht over de potentie van

---

¹ Zie bijvoorbeeld De Koster (2010). Waar sociologen zich sinds de modernisering bezig houden met vraagstukken rondom verzwakking van gemeenschapsbanden, beschrijft en verklaart hij nieuwe vormen van virtueel samenzijn.

online publieke ruimtes als publieke sfeer. Een revitalisering van de publieke sfeer op internet zou de democratische legitimiteit kunnen herstellen (cf. Dahlgren 2005: 147-148). Aanleiding voor de discussie over het democratisch potentieel van internet was de emancipatie van de internetgebruiker (Frissen et al. 2009: 10). In de beginjaren van het internet bestond er een duidelijk en hiërarchisch onderscheid tussen domeinhouders en eindgebruikers van het internet. Websites werden ingericht en aangepast door domeinhouders die op deze manier bepaalden hoe eindgebruikers hier gebruik van konden maken. De internetgebruiker had voornamelijk de rol van consument (Rinner et al. 2008: 387). De communicatie verliep van 'one to many' (Coleman 1999; Herring 2004).

De afgelopen vijf tot tien jaar zijn de rollen omgedraaid. Het internet is participatief geworden. Eindgebruikers bepalen steeds vaker de inhoud en het functioneren van internettoepassingen - ook wel 'user-generated content' genoemd. Deze ontwikkeling wordt gevat onder de populaire noemer 'Web 2.0', wat een nieuwe fase in het internetgebruik impliceert (Frissen et al. 2008: 3; Rinner et al. 2008: 386). De communicatie binnen dit participatieve internet kan bestempeld worden als 'many-to-many' (Herring 2004; Coleman 1999). Hiermee bood cyberspace als publieke ruimte van het internet potentie voor de revitalisering van de publieke sfeer (Dahlgren 2005: 148, 151).

De laatste jaren bestaat er echter controverse over de vraag of deze potentie ook gerealiseerd wordt. Een geschikte publieke ruimte leidt niet eo ipso tot een vitale publieke sfeer:

'it would seem that the internet and related technologies have managed to create new public space for political discussion. This public space facilitates, but does not ensure, the rejuvenation of a culturally drained public sphere.' (Papacharissi 2002: 22).

De verwachtingen van wetenschappers over de vraag of participatieve internettoepassingen hun democratische belofte waar zullen maken, lopen uiteen (Papacharissi 2002). Enerzijds bestaat er optimisme over de mogelijkheden die de publieke ruimte van internet biedt voor de publieke sfeer. Wetenschappers verwachten dat de laagdrempeligheid en anonimiteit van participatieve internettoepassingen meer diversiteit van argumentatie zullen genereren in het publieke debat. Hierdoor wordt het proces van deliberatie van grotere kwaliteit en zullen publieke opinies de meningen en belangen van burgers beter representeren in het democratische proces. Anderzijds bestaan er pessimistische verwachtingen over de realisering van een publieke sfeer op internet. Wetenschappers waarschuwen dat de kenmerken van de publieke ruimte op internet de kwaliteit van de publieke deliberatie zullen ondermijnen. De publieke discussie zal gekenmerkt worden door gefragmenteerde, onzinnige en verhitte discussies, ook wel 'flaming' genoemd.

Er bestaat onduidelijkheid over de vraag of online publieke ruimtes een podium bieden voor succesvolle publieke deliberatie (Price 2009). Vaak ontbreekt empirische nuance in dit debat. *'considerations of the Internet in general have inspired grandiose claims of cyber-enthusiasts and critics alike that are amusing at best.'* stelt De Koster (2010: 3). Om inzicht te bieden in deze wetenschappelijk discussie is het van belang te onderzoeken welke kenmerken publieke discussie op internet bezit en deze sociologisch te duiden (Herring 2004). DiMaggio et al. (2001: 319) menen dat *'[...] the Internet has no intrinsic effect on social interaction and civic participation. This nonfinding should challenge scholars to understand the circumstances under which different effects are produced'*. Geeft politieke deliberatie binnen participatieve internettoepassingen blijk van een vitale publieke sfeer? En vervolgens, hoe kunnen we het functioneren van de virtuele publieke sfeer begrijpen? Naast inzicht in een lopende wetenschappelijke discussie, biedt een dergelijk onderzoek ook bruikbare kennis voor maatschappelijke en bestuurlijke discussies over mogelijkheden van participatief internet voor vergroting van de democratische legitimiteit (Papacharissi 2002).

De onderzoeksvraag die aldus wordt gehanteerd, luidt: *Op welke manier bieden publieke ruimtes op internet mogelijkheden voor de vorming van een virtuele publieke sfeer?* Het doel van deze vraag is te beschrijven welke karaktereigenschappen publieke discussie op internet bezit. Deze worden vervolgens gespiegeld aan ideaaltypische beschrijvingen van de uiteenlopende verwachtingen die wetenschappers koesteren voor de virtuele publieke sfeer. Vervolgens wordt een antwoord gezocht op een verklarende onderzoeksvraag: *Hoe is het functioneren van de virtuele publieke sfeer te begrijpen op basis van theorievorming over de (offline) publieke sfeer?* Om de realisatie van een virtuele publieke sfeer te begrijpen, wordt teruggeblikt op algemene theorievorming rond de publieke sfeer. Er wordt met name gelet op wat verondersteld wordt over de architectuur van de publieke ruimte en hoe dit van invloed is op de vorming van een publieke sfeer.

In het volgende hoofdstuk wordt allereerst klassieke theorievorming rond de (offline) publieke sfeer uiteengezet. Vervolgens wordt aan de hand van uiteenlopende verwachtingen van wetenschappers voor een virtuele publieke sfeer toegewerkt naar twee ideaaltypische beschrijvingen. Deze exemplarische beschrijvingen van optimistische en pessimistische verwachtingen vormen de leidraad om te onderzoeken op welke manier deze verwachtingen realiteit worden. Tevens wordt in gegaan op verklaringen die zij aandragen voor het functioneren van deze publieke sfeer.

Aan de hand van een case-study zal onderzocht worden op welke manieren een publieke sfeer op internet functioneert. Een strategische casus is gevonden in een Nederlands nieuwsforum. De kenmerken die deze online publieke ruimte bezit, zouden op theoretische gronden de publieke

sfeer het beste faciliteren. Een uiteenzetting van de gebruikte data en methode wordt gegeven in hoofdstuk drie.

In het daarop volgende hoofdstuk worden de resultaten van de kwalitatieve inhoudsanalyse uiteengezet. Aan de hand van verschillende indicatoren wordt beschreven in hoeverre en op wat voor manier aan optimistische of pessimistische verwachtingen wordt voldaan. Hierbij wordt ingegaan op mogelijke verklaringen voor het functioneren van de virtuele publieke sfeer in het licht van de architectuur van de publieke ruimte. Ten slotte volgt in paragraaf vijf de conclusie die de bevindingen samenvat in het licht van de theorie en een aanzet geeft voor onderzoek naar verdere verklaringen.

2. Uiteenlopende verwachtingen voor een virtuele publieke sfeer

2.1 Klassieke theorievorming rond de publieke sfeer

Het idee van een publieke sfeer stamt uit de beginjaren van de democratie. In de vierde eeuw voor Christus stelde Grieks staatsman Perikles dat discussie tussen burgers van de polis een onmisbare voorwaarde was voor politieke activiteit (Thucydides, [1954]). Lange tijd viel de publieke sfeer samen met de publieke ruimte van een stad. De bekendste belichamingen hiervan zijn de Agora uit de Griekse oudheid en het Forum van de Romeinen. De Agora en het Forum vormden politieke centra waar vrije burgers elkaar ontmoetten en discussieerden over de publieke zaak. Er werden volksvergaderingen gehouden en bestuurders spraken er burgers toe. Vanuit de ontmoeting, discussie en opinievorming die daar plaatsvonden, werd het democratisch proces gevoed (Papacharissi 2002; Schinkel 2009).

Een theoretische uiteenzetting van de functie van de publieke ruimte vinden we bij Hannah Arendt (1994 [1958]). Zij beschreef de publieke ruimte – ‘der öffentliche Raum’ – als ruimte van twist en competitie waarin burgers tot morele overeenstemming kunnen komen. De term publiek wordt volgens Arendt gekenmerkt door het gegeven dat alle activiteit binnen de publieke ruimte in beginsel gehoord en gezien kan worden door anderen.

Later ontwikkelde zich een niet (per se) fysieke opvatting van de publieke ruimte. Deze traditie is gegrondvest op het ‘Habilitationsschrift’ van Jürgen Habermas ‘*Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*’ (1962[1989]). Habermas ontwikkelde een theorie over een deliberatieve sfeer waarbinnen burgers politieke onderwerpen bediscussiëren en zodoende participeren in het democratische proces. Hij beschrijft een ‘herrschaftsfreier Diskussion aller mündiger Menschen’ die los staat van de autoriteit van de

staat. *'This area is conceptually distinct from the state: it [is] a site for the production and circulation of discourses that can in principle be critical of the state.'* (Habermas 1962[1989]). Een vitale publieke sfeer is volgens Habermas een communicatieve sfeer waarbinnen informatie, ideeën en argumenten vrijelijk uitgewisseld worden. Uit deze deliberatie worden vervolgens publieke opinies gedestilleerd.

Rationeel-kritische discussie wordt door Habermas en latere theoretici beschouwd als het centrale kenmerk van de publieke sfeer: *'It is within discourse (the process of deliberation) whereby the public sphere is constituted.'* vatten Graham & Witschge (2003: 176) samen. Met de toonaangevende theorievorming van Habermas is de publieke sfeer losgekomen van de ruimtelijke connotatie. Fysieke structuren waarbinnen publieke deliberatie plaatsvindt – ofwel publieke ruimtes – zijn dienend voor de publieke sfeer.

Traditionele massamedia – zoals kranten, tijdschriften, radio en televisie – vormden lange tijd de voornaamste publieke ruimte waardoor de publieke sfeer gedragen werd. Dit wordt door Habermas (1962 [1989]) cum suis geproblematiseerd. Sinds het einde van de negentiende eeuw zijn de mogelijkheden van traditionele massamedia om vrije deliberatie te faciliteren onder druk komen te staan. Deze ontwikkeling beschrijft Habermas als 'systematische kolonisatie van de leefwereld' (Habermas 1962 [1989]). De term leefwereld verwijst naar de publieke sfeer als zijnde een intersubjectief platform van rationeel-kritische discoursen waar opinievorming plaatsvindt. Het systeem verwijst naar de instrumentele rationaliteit van geld en macht.

Met het proces van kolonisatie bedoelt Habermas dat de autonomie van de leefwereld onder druk komt staan van het systeem, gerepresenteerd door politieke en economische belangen. De instrumentele rationaliteit waardoor het systeem gekenmerkt wordt, maakt de communicatieve rationaliteit van de leefwereld onmogelijk. Actoren binnen de publieke sfeer worden beïnvloed door de interpretatieve macht van autoriteiten. Meer recentelijk stelt Habermas:

'The public sphere, simultaneously prestructured and dominated by the mass media, developed into an arena infiltrated by power in which, by means of topic selection and topical contributions, a battle is fought not only over influence but over the control of communication flows that affect behavior while their strategic intentions are kept hidden as much as possible.' (1992: 437)

De gezonde scheiding tussen burgers en overheid verdwijnt, waardoor burgers niet meer onafhankelijk op de overheid kunnen reageren. Dit betekent het verval van de publieke sfeer die een vitaal onderdeel vormt van het democratische systeem.

Theorievorming over de vorming en het verval van de publieke sfeer in de traditie van Habermas staat aan de basis van verwachtingen van wetenschappers over een mogelijke virtuele

publieke sfeer. De volgende paragrafen tonen hoe deze verwachtingen uiteenlopen en waarop zij gebaseerd zijn. Er wordt toegewerkt naar twee ideaaltypische beschrijvingen die gespiegeld kunnen worden aan de empirische casus.

2.2 Optimisme over een virtuele publieke sfeer

Met name in de beginjaren van het internet bestond er veel optimisme over de mogelijkheden die nieuwe participatieve toepassingen zou bieden voor de publieke sfeer. Zo stelt Kellner dat:

'[The Internet] produced new public spheres and spaces for information, debate, and participation that contain the potential to invigorate democracy and to increase the dissemination of critical and progressive ideas.' (1998: 168).

Wetenschappers die optimistisch zijn over de realisatie van een virtuele publieke sfeer en het democratisch potentieel ervan, menen dat de kenmerken van online publieke ruimtes de juiste voorwaarden bieden voor nieuwe, vitale publieke sferen. Zij verwachten dat 'multi-user domains' zoals fora, weblogs en chatrooms een voedingsbodem zullen bieden voor vitale publieke sferen waar burgers ideeën kunnen uitwisselen, in discussie kunnen gaan over actuele vraagstukken en publieke opinies kunnen mobiliseren (Norris 2001: 97)². Optimistische verwachtingen van wetenschappers zijn te typeren langs drie kenmerken van de publieke ruimte die zij onderscheiden.

Ten eerste verwachten zij dat de publieke discussie op internet een grotere diversiteit aan visies zal bevatten. Door het grote bereik van internet en de laagdrempelige toegang zullen meer verschillende burgers kunnen deelnemen aan de discussie. *'The nature of the internet facilitates not only the participation of more people, but also of a more heterogeneous group of people'* stelt Witschge (2002: 10). Hierdoor wordt de publieke sfeer meer representatief.

De vraag is of participatieve internettoepassingen mensen niet alleen *kunnen* bereiken, maar ook *zullen* bereiken. Barber is hier optimistisch over. Hij stelt dat: *'[new applications of the Internet] can challenge passivity, they can enhance information equality, they can overcome sectarianism and prejudice and they can facilitate participation in the deliberative processes.'* (Barber 1998: 225) Dit kan volgens Bohman (2004: 152) de problemen van democratische legitimiteit het hoofd bieden door een deliberatieve vorm van democratie:

---

² Voor een overzicht van wetenschappers die optimistisch gestemd zijn over het ontstaan van een vitale virtuele publieke sfeer: zie Wallace 1999; Witschge 2002; Papacharissi 2002; en Price 2009.

'If my argument is correct, that the Internet preserves and extends the dialogical character of the public sphere in a potentially cosmopolitan form, then a deliberative transnational democracy can be considered a 'realistic utopia' in Rawls' sense; it extends the range of political possibilities for deliberative democracy. '

Deze virtuele publieke sfeer zal volgens deze wetenschappers inclusiever zijn dan de offline publieke sfeer.

Ten tweede verwachten optimistische wetenschappers dat het egalitaire karakter van participatieve internettoepassingen maakt dat individuele meningen van burgers en uit discussie voortkomende publieke opinies binnen de virtuele publieke sfeer minder gekleurd zullen zijn door autoriteiten zoals de staat, het bedrijfsleven of het medium zelf. Habermas zag de kolonisatie van de leefwereld door het systeem als de belangrijkste oorzaak voor het verval van de publieke sfeer (1962 [1989]). Schuler en Day (2004: 5) stellen in navolging van Habermas: *'If the public agenda is monopolized and manipulated by corporations, politicians, or the media, the public sphere is seriously imperiled.'* Als alternatief wordt voorgeschreven dat *'Discourse must be driven by the concerns of publicly-oriented citizens rather than by money or administrative power.'* (Dahlberg 2001: 623). Publieke opinievorming moet plaatsvinden op basis van argumentatie en niet de macht van autoriteiten. *'the public sphere requires a deliberative public process in which all voices are equal – at least at decision points.'* (Schuler & Day 2004: 5). Slechts door rationele afweging van argumenten zonder interpretatiemacht of censuur van autoriteiten kan gekomen worden tot representatieve publieke opinies (Hague & Loader 1999). Coleman (1999: 206) stelt: *'The principle of independence is fundamental to the credibility and legitimacy of a public forum for direct deliberation.'*

Bij traditionele media wordt vaak als probleem beschouwd dat er *'framing'* optreedt waarbij boodschappen van burgers vervormd raken door invloed uitgeoefend door de overheid, het bedrijfsleven of het medium zelf. Dit wordt geweten aan het functioneren van traditionele media die de publieke sfeer van oudsher dragen. De manier waarop onderwerpen geselecteerd en in de openbaarheid gebracht worden, zouden publieke opinies vervormen: *'De rol van de media is het verschil tussen de publieke opinie en de gepubliceerde opinie.'* meent Knapen (2008:6). Door deze discrepantie blijven publieke opinies onvoldoende weerspiegeld in het democratische proces. Traditionele media zelf en de invloed van de overheid en het bedrijfsleven hierbinnen zorgen er op deze manier voor dat de democratische legitimiteit onder druk komt te staan.

Binnen participatief internet is iedereen zowel gebruiker als ontwikkelaar van informatie op het internet. Er bestaan geen 'experts' en de rol van degenen die websites initieerden is beperkt. Publieke discussies op internet worden bottom-up vormgegeven. Bohman stelt: *'it is not that the Internet gets rid of intermediaries as such; rather it operates in a public space in which the particular*

democratic intermediaries have lost their influence.' (2004: 143-144). Dit maakt het in de virtuele publieke sfeer mogelijk om heersende normen en waarden ter discussie te stellen. Hierin heeft het internet als drager van de publieke sfeer een voordeel boven traditionele media (Golding and Murdock 1989; Kellner 1998; Malina 1999; Graham & Witschge 2003).

Ten derde verwachten optimistische wetenschappers dat de anonimiteit van internet positieve gevolgen zal hebben voor de kwaliteit van de online discussie. Virtuele publieke ruimtes kenmerken zich door *'an absence of non-verbal cues, which leads to a lowered sense of social presence, and a heightened sense of anonymity'* (Graham & Witschge 2003: 176). Statusfactoren die meespelen in de offline publieke sfeer zijn onder andere gender, ras, sociaal-economische positie, vermaardheid en iemands voorkomen. Het offline publieke debat kan overheerst worden door dominante deelnemers wier contributies door hun status in het debat sterker meetellen. De anonimiteit van offline publieke ruimtes daarentegen, leidt ertoe dat rationeel-kritische deliberatie kan plaatsvinden waarbinnen slechts de kracht van argumenten een rol speelt (Cohen 1997; Witschge 2003). Gastil (2000: 359) ziet dit als één van de belangrijkste voordelen van het internet boven offline publieke deliberatie: *'if computer mediated interaction can consistently reduce the independent influence of status, it will have a powerful advantage over face-to-face deliberation.'* Habermas acht discursieve gelijkwaardigheid een elementair kenmerk van een vitale publieke sfeer: *'no force except that of the better argument is exercised'* (Habermas 1975: 108).

De kracht van argumentatie is erin gelegen dat het toetsbaar en weerlegbaar is. *'Deliberation involves engaging in reciprocal critique of normative positions that are provided with reasons and thus are criticizable - are open to critique rather than dogmatically asserted'* stelt Dahlberg (2001b: 2). Deliberatie bestaat uit verdediging, weerlegging en bevraging van waarheidsclaims en argumenten (Wilhelm 1999). De houdbaarheid van argumenten en niet de sociale positie van discussiedeelnemers staat ter discussie: *'the 'blindness' of cyberspace to bodily identity, thus allowing people to interact as if they were equals. Arguments are said to be assessed by the value of the claims themselves and not the social position of the poster.'* (Dahlberg 2001: 14).

Optimistische wetenschappers verwachten daarnaast dat de anonimiteit van internet burgers steunt in het leveren van oprechte bijdragen, zonder dat zij zich laten weerhouden door sociale conventies (Stromer-Galley 2002; Tidwell & Walther 2002). *'when people believe their actions cannot be attributed to them personally, they tend to become less inhibited by social conventions and restraints.'* stelt Wallace (1999: 124). Zo kan open uitwisseling van ideeën in de publieke ruimte plaatsvinden. Als gevolg van de anonimiteit van participatief internet is de publieke sfeer die hierbinnen gevormd wordt volgens sommige wetenschappers persoonlijker getint, minder gefilterd,

scherper verwoord en ongenueancerder dan deze is binnen traditionele massamedia. De impact van de publieke opinie is derhalve potentieel groot (Frissen et al. 2008).

Wanneer aan deze drie optimistische verwachtingen voor een virtuele publieke sfeer voldaan wordt, verwachten Leadbeater en Cottam (2007) dat een 'user generated state' in het verschiet ligt. Burgers gaan voorzien in wat voorheen door de overheid verzorgde collectieve taken waren. Hiervoor worden ook wel de populaire termen 'democracy 2.0', 'government 2.0' en 'the participative web' gebruikt (Frissen et al. 2008).

2.3 Pessimisme over een virtuele publieke sfeer

Er klonken de afgelopen jaren echter ook tegengeluiden die pessimistisch zijn over de mogelijkheden die participatief internet biedt voor de publieke sfeer³. Enerzijds zijn er wetenschappers die verwachten dat virtuele publieke ruimtes geen verandering zullen brengen ten opzichte van hetgeen reeds in offline publieke ruimtes plaatsvindt. Zij stellen dat er wel degelijk publieke discussie en opinievorming zal plaatsvinden op internet, maar dat dit niet meer is dan een verplaatsing of verlenging van de publieke sfeer die offline bestaat. Zo stellen Hill and Hughes (1998: 186) dat *'people will mold the internet to fit traditional politics. The internet itself will not be a historical light switch that turns on some fundamentally new age of political participation and grassroots democracy.'* Ook Bimber (1998) verwacht dat enkel het medium verandert, maar dat de communicatie die hierbinnen plaatsvindt niet anders zal zijn dan eerdere communicatie via traditionele media. Nieuwe technologie brengt dan wel nieuwe mogelijkheden met zich mee, maar de motivatie van burgers om deze te vervullen blijft laag. Volgens deze wetenschappers biedt participatief internet geen revitalisering van de publieke sfeer, maar zal het de status quo bewaren.

Anderzijds bestaan er wetenschappers die verwachten dat participatief internet deliberatie in de publieke sfeer ten nadele zal veranderen. De kenmerken van online publieke ruimtes die optimistische wetenschappers beschouwen als veelbelovend voor een vitale virtuele publieke sfeer - laagdrempeligheid, egalitarisme en anonimiteit – zien zij als problematisch voor de virtuele publieke sfeer.

Ten eerste wordt verwacht dat de laagdrempeligheid van participatief internet niet zal leiden tot rijkere discussies met grotere diversiteit aan visies, maar juist zal leiden tot fragmentatie. In virtuele publieke ruimtes waar verschillende groepen burgers samenkomen, worden verschillen tussen

---

³ Pessimistische verwachtingen ten aanzien van een virtuele publieke sfeer komen we onder andere tegen bij Kiesler et al. 1984; Fishkin 1991; 2000; Rice, 1993; Golding 1996; 1998; 2000; Katz 1997; Bimber 1998; Hill & Hughes 1998; Streck 1998; Davis 1999; Mc Chesney 1999; Shapiro 1999; Margolis & Resnick 2000, Witschge 2000; Sunstein 2001; en Keen 2007.

burgers benadrukt. Alternatieve visies worden niet altijd getolereerd. Mensen met afwijkende visies worden genegeerd of aangevallen op hun visies. Dit kan ertoe leiden dat deze mensen zich uiteindelijk terugtrekken uit de publieke ruimte (Davis 1999; Witschge 2002). Er wordt dan niet gereflecteerd op visies van anderen, maar slechts gezocht naar bevestiging van de eigen visies.

Volgens Sunstein (2001) zal de virtuele publieke ruimte gefragmenteerd raken, wat uiteindelijk kan leiden tot polarisering. Juist het laagdrempelige karakter van internet maakt deze fragmentering mogelijk volgens Van Alstyne and Brynjolfsson (1996: 24): *'Internet users can seek out interactions with like-minded individuals who have similar values, and thus become less likely to trust important decisions to people whose values differ from their own'*. Waar een diversiteit aan visies cruciaal is voor de publieke sfeer, is dit juist hetgeen wat volgens deze wetenschappers in de virtuele publieke ruimte negatief zal uitwerken.

'But it is exactly this difference and disagreement that make people avoid deliberative politics. As empirical studies show, people rather seek like-minded to talk politics with, since this is less threatening and more enjoyable' (Witschge 2002: 12).

Terugtrekking van burgers in gescheiden publieke ruimte wordt ook wel 'enclave deliberation' (Sunstein 2001) of 'cyberbalkanisering' genoemd.

Wat betreft de laagdrempeligheid van participatief internet concludeert Davis (1999: 165) dat online publieke ruimtes *'have not achieved a nirvana of direct democracy, where all participate equally in a substantive exchange of ideas'*. Waar een laagdrempelige virtuele publieke sfeer volgens 'cyber-optimisten' tot breder gedragen publieke opinievorming zou leiden, leidt diezelfde laagdrempeligheid volgens 'cyber-pessimisten' juist tot het tegenovergestelde. Burgers trekken zich terug in enclaves van gelijkgestemden.

Ten tweede verwachten wetenschappers met pessimistische verwachtingen over een virtuele publieke sfeer dat het egalitarisme van internet niet zal betekenen dat autoriteiten geen invloed meer kunnen uitoefenen op de publieke discussie. Zij verwachten dat offline statussen toch worden ingebracht in het debat en dat nieuwe statussen zullen ontstaan. Golding (1996; 1998; 2000), Davis & Owen (1998), Hill en Hughes (1998), McChesney (1999), Shapiro (1999) en Sunstein (2001), verwachten dat op internet bepaalde elites zullen blijven bestaan die het publieke debat kunnen beheersen. Enerzijds observeren zij een blijvende invloed van politieke en economische autoriteiten in de publieke sfeer. Zo spreken Dahlberg (1998) en Papacharissi (2002) over de 'commodificatie van cyberspace'. Participatieve internettoepassingen worden in toenemende mate ingezet voor politieke

en commerciële doeleinden. De architectuur van het medium kan de agendasetting en gelijkwaardigheid van de bijdragen van deelnemers ten nadele beïnvloeden.

Anderzijds staan volgens hen nieuwe machthebbers op in de virtuele publieke sfeer. Hoewel iedereen een gelijke status zou hebben in de publieke discussie, blijkt dit in de praktijk vaak niet het geval. Schneider (1997: 85) constateert dat participatie allesbehalve gelijkwaardig is. Meer dan 80% van de reacties in discussiefora worden gegeven door minder dan vijf procent van de deelnemers. Zij beheersen de discussie. Reacties van actieve deelnemers lijken ook extra aandacht van andere deelnemers te krijgen. Ook de manier waarop de reacties geformuleerd worden, leveren een machtiger status op binnen de discussie. *'By abusive postings, monopolization of attention and control of agenda and style of discourse some participants are able to make their voices more heard than others.'* (Witschge 2002: 14). Davis (1999: 163) schrijft over de nieuwsgroepen van Usenet: *'Usenet political discussion tends to favor the loudest and most aggressive individuals'*.

Daarbij is het volgens deze wetenschappers niet altijd het geval dat offline identiteiten onzichtbaar blijven binnen de online discussie – het egalitarisme dat optimistische wetenschappers vaak claimen. *'online status is often directly reinforced by the revelation of offline identities that are, as seen above, readily brought into cyberspace.'* observeert Dahlberg (2001a: 15). Deze statusongelijkheid die voortduurt in online discussies ondermijnt het democratisch potentieel van deze publieke sfeer (Papacharissi 2002).

Ten derde verwachten cyber-pessimisten ten aanzien van een virtuele publieke sfeer dat de anonimiteit van internet niet zal leiden tot betere kwaliteit van deliberatie. Integendeel, zo observeert Katz (1997: 190) dat: *'confrontation, misinformation, and insult [...] characterize many public forums on the Internet'*. Er worden berichtend geplaatst die provocerend zijn en een bepaalde reactie, een willen uitlokken. Deze worden ook wel 'flamebaits' genoemd. De discussie die volgt – flaming⁴ - is zelden opbouwend en gericht op het komen tot gedeeld opinies. Barber, Mattson and Peterson (1997) beschrijven een gebrek aan respect en beleefdheid naar andere deelnemers aan het debat. Streck (1997) spreekt over een 'shouting match'.

Daarnaast zijn online identiteiten veranderlijk en onbetrouwbaar. De solidariteit die offline het maken van compromissen bevordert, bestaat online in mindere mate (Poster 1995). Niemand weet of de ander uiteindelijk bereid is voor zijn standpunten op te komen als het er op aan komt. Breslow (1997: 255) beschreef: *'How should I know who is on the other end, and when the chips are down, will people actually strip off their electronic guises to stand and be counted?'* Dit gebrek aan solidariteit ondermijnt het potentieel van internet als publieke sfeer (Fishkin 2000; Papacharissi

---

⁴ Flaming = Een discussie bestaande uit opzettelijk aanvallende en beledigende bijdragen.

2002). De laagdrempeligheid van internet kan bevrijdend werken voor een open discussie, maar creëert geen stimulansen om te komen tot gezamenlijke standpunten en collectieve actie (Papacharissi 2002).

Samengevat geven online discourses volgens Frissen et al. (2008: 5) blijk van *'populisme, cliëntelisme en eigenrichting en op de versterking van de klaagcultuur en het gelijk van de 'grote bek'*. Andrew Keen schreef hierover een boek met de veelzeggende titel *'The Cult of the Amateur. How Today's Internet is Killing our Culture and Assaulting our Economy'*. Juist omdat de discussie in anonimiteit gevoerd wordt komt men niet tot publieke opinievorming maar leidt het slechts tot verschraling van de discussie.

Aan de hand van dezelfde kenmerken van de virtuele publieke ruimte die cyber-optimisten onderscheiden – laagdrempeligheid, egalitarisme en anonimiteit - koesteren cyber-pessimisten tegengestelde verwachtingen over een virtuele publieke sfeer. Enerzijds verwachten zij dat een virtuele publieke sfeer niet anders zal functioneren dan een offline publieke sfeer. Anderzijds verwachten zij dat de karakteristieken van virtuele publieke ruimtes nadelig zullen uitwerken in de vormgeving van een publieke sfeer.

3. Data en methode

3.1 Onderzoeksvragen

Er bestaat onduidelijkheid over mogelijkheden die participatieve internettoepassingen zouden bieden voor de publieke sfeer. Wetenschappers hebben tegenstrijdige verwachtingen over politieke deliberatie die kan plaatsvinden binnen de online publieke ruimte. Wetenschappers met optimistische verwachtingen menen dat de online publieke ruimte mogelijkheden biedt tot een heropleving van de publieke sfeer. Pessimistische wetenschappers verwachten dat karakteristieken van de online publieke ruimte zullen leiden tot afkalving van de publieke discussie en dus een degradatie van de publieke sfeer. Beide groepen wetenschappers baseren hun verwachtingen op de karaktereigenschappen van de publieke ruimte zoals laagdrempeligheid, egalitarisme en anonimiteit.

Of participatieve internettoepassingen ruimtes vormen voor vitale politieke deliberatie kan dus niet onderzocht worden door slechts te focussen op karaktereigenschappen van online publieke ruimtes. Het is tevens relevant te onderzoeken hoe online publieke discourses binnen online publieke ruimtes vorm krijgen. Dit wordt onderzocht aan de hand van de eerste, beschrijvende onderzoeksvraag: *Op welke manier bieden publieke ruimtes op internet mogelijkheden voor de vorming van een virtuele publieke sfeer?* Vervolgens is het van belang te zoeken naar een verklaring voor het functioneren van participatieve internettoepassingen in de openbaarheid. De tweede

onderzoeksvraag die daartoe gehanteerd wordt, luidt: *Hoe is het functioneren van de virtuele publieke sfeer te begrijpen op basis van theorievorming over de (offline) publieke sfeer?* Hoewel er voor een verklaring in verschillende richtingen gezocht kan worden, wordt in dit onderzoek gefocust op structurele kenmerken van de online publieke ruimte.

Uitgangspunt voor dit onderzoek is de veronderstelling dat nieuwe technologische mogelijkheden niet altijd worden gerealiseerd. Participatieve internettoepassingen leiden niet ontegenzeggelijk tot een virtuele publieke sfeer. Op welke manieren nieuwe technologie wordt toegepast, is afhankelijk van de sociale context waarbinnen het beschikbaar is. Zoals Castells verwoordt, gaat het om *'dialogical interaction between technology and society'* (Castells 1997: 5). We moeten participatief internet dus beschouwen als een technologie met vele potenties die afhankelijk van de sociale context al dan niet gerealiseerd worden. Het democratisch potentieel van internet komt niet direct voort uit de intrinsieke eigenschappen die de technologie herbergt, maar hangt af van hoe deze worden ingevuld. Zo concludeert De Koster in zijn onderzoek naar online gemeenschapsvorming dat *'technische eigenschappen van het internet in het algemeen of specifieke fora in het bijzonder niet bepalend zijn voor het soort virtueel samenzijn dat er ontstaat.'* (2010: 229).

Om te onderzoeken of en op welke manier er sprake is van een publieke sfeer op internet, moet zowel gelet worden op de architectuur van de virtuele publieke ruimte als de kenmerken van de deliberatie die hierbinnen plaatsvindt. De online publieke ruimte schept noodzakelijke voorwaarden voor de ontwikkeling van een virtuele publieke sfeer, maar geen voldoende voorwaarden. Om te weten te komen of er een vitale virtuele publieke sfeer ontstaat en hoe het functioneren ervan te begrijpen is, wordt ten eerste onderzocht welke verwachtingen voor de virtuele publieke sfeer door empirische gegevens ondersteund worden en vervolgens hoe dit functioneren te verklaren is aan de hand van wat theorieën over de offline publieke sfeer veronderstellen. Cyber-optimisten en –pessimisten baseren hun verwachtingen voor een virtuele publieke sfeer op kenmerken van de publieke ruimte die in theorieën over de offline publieke sfeer onderscheiden worden. Derhalve is het bruikbaar om in het zoeken naar een verklaring voor het functioneren van een virtuele publieke sfeer terug te kijken naar wat traditionele theorieën hierover veronderstellen.

3.2 Methode

Om te onderzoeken op welke manier op internet een publieke sfeer vorm kan krijgen, is gekozen voor een kwalitatieve onderzoeksmethode. Er wordt een inhoudsanalyse uitgevoerd van activiteiten binnen een online publieke ruimte. Met deze methode kunnen we langs exploratieve en inductieve weg begrijpen op wat voor manier er mogelijk een online publieke sfeer gevormd wordt.

Discoursanalyse van activiteiten binnen de virtuele publieke ruimte biedt handvatten om de virtuele discoursen te beoordelen op potentie voor een virtuele publieke sfeer. Deze methode gaat uit van een sociaal constructivistische epistemologie. Discoursen brengen een sociale realiteit tot stand: *'Without discourse, there is no social reality, and without understanding discourse, we cannot understand our reality, our experiences, or ourselves.'* (Phillips & Hardy 2002: 2). Discoursen hebben volgens Bourdieu en Wacquant performatieve macht *'to bring into being the very realities it claims to describe'* (2001: 3).

Het onderzoeksobject van discoursanalyse is *'an interrelated set of texts, and the practices of their production, dissemination, and reception, that brings an object into being.'* (Phillips & Hardy 2002: 3). Discoursen moeten structureel en systematisch onderzocht worden. Ze moeten in onderlinge samenhang bestudeerd worden en kunnen niet los gezien worden van de sociale en historische contexten waaruit ze voortkomen. Op deze manier worden discoursen materiële verschijnselen die we kunnen onderzoeken. Discoursanalyse werd reeds toegepast door Foucault en Habermas die de ideeën, het spreken en gedragingen van bepaalde groepen onderzochten. Zij onderzochten bijvoorbeeld taalsystemen die de macht hebben de samenleving vorm te geven (Foucault 1971). In dit onderzoek is het onderzoeksobject deliberatie binnen een virtuele publieke ruimte.

De opkomst van participatief internet heeft nieuwe vormen van discours met zich meegebracht die een nieuwe manier van discoursanalyse vergen. *'The new media have had a tremendous effect on communicative and discursive practices and have fostered the emergence of new communicative styles and genres.'* (Bolter 1991: 37). Online discoursen behelsen computer-gemedieerde communicatie. Discoursanalyse van online discoursen vereist een andere zienswijze en techniek dan discoursanalyse van traditionele tekstuele bronnen (Kolb 1996).

Herring (2001) heeft een nieuwe analysemethode beschreven die *'computer mediated discourse analysis'* ofwel CMDA wordt genoemd (Herring 2004). *'CMDA applies methods adapted from language-focused disciplines such as linguistics, communication and rhetoric to the analysis of computer-mediated communication.'* (Herring 2001: 613). De eerste theoretische assumptie die ten grondslag ligt aan CMDA is dat online discoursen terugkerende patronen bezitten. Deze worden bewust, dan wel onbewust geproduceerd. Het doel van CMDA is deze bloot te leggen. Ten tweede gaat CMDA er van uit dat deelnemers aan het discours taaluitingen doen die cognitieve en sociale eigenschappen reflecteren. Daardoor kan analyse inzicht bieden in non-linguïstische fenomenen. De derde assumptie is dat *'computer mediated-discourse may be, but is not inevitably, shaped by the technological features of computer-mediated communication systems'* (Herring 2004: 5). We moeten

technologisch determinisme vermijden, maar tegelijkertijd erkennen dat de materiele werkelijkheid een voedingsbodem vormt voor betekenisgeving.

De CMDA-benadering analyseert vier aspecten van communicatie: structuur, betekenis, interactie en sociaal gedrag. De analyse richt zich dus niet op de ideeën die gevormd worden inzake de verschillende onderwerpen die de threads⁵ betreffen, maar op de vraag of er een sociale realiteit van een virtuele publieke sfeer tot stand komt. Door middel van CMDA worden taaluitingen in een virtuele publieke ruimte systematisch onderzocht om te exploreren op welke manieren er mogelijk een virtuele publieke sfeer tot stand komt.

Het is van belang de empirische data niet te analyseren aan de hand van een statisch begrip van publieke sfeer en een simpel ja/nee antwoord te geven op de vraag of er een publieke sfeer vorm krijgt. Dit zou immers afhangen van de gebruikte definitie van de publieke sfeer (zie voor vergelijkbare kwestie De Koster 2010). Om hiermee om te gaan worden de ideaaltypische beschrijvingen van optimistische en pessimistische verwachtingen voor de publieke sfeer geoperationaliseerd naar indicatoren aan de hand waarvan wordt bezien op welke manieren een specifieke online publieke ruimte al dan niet zou kwalificeren als publieke sfeer. We moeten deze ideaaltypische verwachtingen van de publieke sfeer niet zien als een *'definitive concept [providing] prescriptions of what to see'* (Blumer 1969: 148) maar als een *'sensitizing concept [suggesting] directions along which to look'* (ibid.). Deze sensitizing concepts vormen een *'evaluative framework'* (Witschge 2002: 14). Het is niet de bedoeling indicatoren af te vinken of ze al dan niet voorkomen, maar om te evalueren en beschrijven tot in hoeverre en op wat voor manieren er in de discoursen aan voldaan wordt. Ook worden opvallende gegevens buiten deze indicatoren om niet genegeerd. Op deze manier kunnen we verschillende mogelijke articulaties van de publieke sfeer exploreren en leren waarom deze zich al dan niet voordoen.

Onderzoek naar deliberatie op binnen online publieke ruimtes levert enkele beperkingen op. Ten eerste blijven motieven en overwegingen van degenen die deelnemen aan de discussie buiten beschouwing. Ook dit is een centraal kenmerk van discoursen: *'What makes opinion deliberative is not merely that it has been built upon careful contemplation, evidence, and supportive arguments, but also that it has grasped and taken into consideration the opposing view of others'* (Price et al., 2002: 97). Het nieuwsforum toont alleen het eindresultaat van het discours en niet hetgeen dat hieraan ten grondslag ligt.

Daarnaast laat een analyse van de inhoud van de virtuele publieke sfeer buiten ogenschouw welke potentiële bijdragen er nog meer plaats hadden kunnen vinden: *'potential interactants who*

---

⁵ Thread= een reeks aan tekstuele bijdragen rondom een bepaald onderwerp.

choose to remain silent, and potential authors who fail to write, are lost to the analysis' (Hine, 2000: 54). Ten derde interacteert de publieke sfeer op internet ook met de wereld offline (Dahlgren, 2000: 339). Actualiteiten die nieuwswaardig worden geacht en meningen die hierover gevormd worden zijn gegrond in offline ervaringen van personen. Zoals Jones stelt is het zo dat *'the social issues surrounding the Internet are more difficult to untangle than its texts'* (2000: 12). Voor het volle begrip van deliberatie op internet zouden ook offline ontwikkelingen moeten worden onderzocht. Dit is in dit onderzoek achterwege gelaten.

Ten slotte kunnen ook wetenschappelijke activiteiten invloed hebben op de discoursen. Eerder onderzoek kan onderdeel worden van discoursen en de analyse van de discoursen vanuit een bepaalde habitus kan de resultaten sturen. Discoursanalyse vergt dus reflexiviteit naar de eigen activiteiten en bredere discoursen. Dit is zoveel mogelijk in acht genomen.

3.3 Operationalisering

Om te onderzoeken of deliberatie in de online publieke ruimte blijkt geeft van een heropleving van de publieke sfeer, moeten indicatoren worden vastgesteld die wijzen op een revitalisering dan wel afkalving van de publieke sfeer. Zoals beschreven in het vorige hoofdstuk zijn de verwachtingen van wetenschappers ten aanzien van de virtuele publieke sfeer geworteld in de theorie van Habermas aangaande de publieke sfeer. Anders dan de vraag of er een virtuele publieke sfeer ontstaat slechts te beantwoorden met een eenduidig ja of nee, wordt het abstracte begrip 'publieke sfeer' verlaten en opgesplitst in verschillende empirische indicatoren. Dit wordt gedaan omdat *'the obvious difficulty with [an aggregating] approach is that these qualities do not necessarily line up together on one side of the conceptual divide'* (Brint 2001: 3). Door het concept 'publieke sfeer' in verschillende indicatoren uit te splitsen, voorzien deze in een analytische leidraad om te kunnen beoordelen in hoeverre verwachtingen realiteit worden en op welke manier dit gebeurt. Zoals onder andere Dahlgren en Sparks (1991: 2) beschrijven, zijn deze kwaliteitscriteria voor discussie binnen de publieke sfeer normatief. Ze gaan uit van een publieke sfeer die wellicht nooit bestaan heeft. Desondanks geven deze indicatoren richting aan de analyse van deliberatie die in de online publieke ruimte plaatsvindt. Het zijn idealisering van waarvan kan worden bepaald in hoeverre en op wat voor manier deze werkelijkheid worden (Dahlberg 2001a: 3).

In het onderstaande worden de meest voorkomende verwachtingen ten aanzien van de virtuele publieke sfeer beschreven aan de hand van drie centrale kenmerken die aan de online publieke ruimte worden toegeschreven. De kenmerken van de publieke ruimte en verwachtingen voor de publieke sfeer zijn analytisch te onderscheiden, maar bezitten op empirisch niveau vaak

overlap. Onderstaande beschrijving van verwachtingen met bijbehorende indicatoren per kenmerk staan samengevat in tabel 1.

3.3.1 Laagdrempeligheid

Online bestaat een laagdrempelige publieke ruimte waar burgers kunnen participeren aan publieke discussies. Optimisten verwachten dat de online deliberatie rijker zal worden omdat het een grotere diversiteit aan visies zal bevatten. Een grotere en meer diverse groep burgers zal deelnemen aan de publieke discussie. Indicatoren waaruit een grotere diversiteit in de publieke deliberatie zal blijken, zijn ten eerste de aanwezigheid van verschillende standpunten in het debat. Ten tweede zouden heersende normen en waarden door de aanwezigheid van deze alternatieve visies ter discussie worden gesteld.

Pessimisten verwachten daarentegen dat het inclusieve karakter van internet niet zonder meer zal leiden tot rijkere discussies met een grotere diversiteit aan visies, maar dat het juist zal leiden tot fragmentatie. Waar online verschillende groepen burgers samenkomen, worden verschillen tussen burgers benadrukt. Alternatieve visies worden niet altijd getolereerd binnen discussiegroepen. Mensen met afwijkende visies worden genegeerd of juist aangevallen op hun visies. Dit kan er toe leiden dat deze mensen zich uiteindelijk terugtrekken uit de publieke ruimte. Er wordt niet gereflecteerd op visies van anderen, maar alleen gezocht naar bevestiging van de eigen visies. Waar een publieke sfeer tot overeenstemming over maatschappelijke normen en waarden zou moeten leiden, gebeurt volgens pessimistische wetenschappers juist het tegenovergestelde. Indicatoren die zouden wijzen op fragmentatie door de laagdrempeligheid van cyberspace zijn ten eerste dat afwijkende visies niet of weinig aanwezig zijn in de discussie. Eventueel verzamelen burgers met afwijkende visies zich met gelijkgestemden in een andere discussie. Een tweede indicator zou zijn dat afwijkende visies niet serieus genomen worden en ondergesneeuwd raken in de discussie en heersende visies vervolgens niet ter discussie komen te staan.

3.3.2 Egalitarisme

Participatieve internettoepassingen geven de eindgebruikers van het internet de mogelijkheid de agenda en de inhoud van discussies te bepalen. Een publieke sfeer wordt bottom-up gevormd. Volgens optimistische wetenschappers is het egalitaire karakter van internet een veelbelovende voorwaarde voor een vitale publieke sfeer. Als indicatoren hiervan verwachten zij ten eerste dat in de online publieke sfeer traditionele economische en politieke autoriteiten geen overmacht hebben. Ten tweede wachten zij dat alle bijdragen in discussies gelijkwaardig zijn. Offline sociale statussen doen er online niet toe maar alle bijdragen tellen in de discussie even zwaar mee. Het gaat slechts om de kracht van de argumentatie.

Wetenschappers met een meer pessimistische visie ten aanzien van een virtuele publieke sfeer verwachten echter dat de egalitaire structuur van internet geen gelijkwaardige discussies zal opleveren. Ten eerste verwachten zij dat er binnen de online publieke sfeer nieuwe elites gevormd zullen worden. Waar eerst traditionele machten zoals overheden, bedrijven en media invloed konden uitoefenen op het publieke debat, zullen er in de publieke ruimte op internet nieuwe machten ontstaan. Dit kan gaan om personen die actiever zijn en dus bekendheid hebben vergaard of juist personen die opvallende of agressieve reacties plaatsen. Ten tweede verwachten zij dat offline statussen en identiteiten ook bij online discussies opgevoerd zullen worden en zo een rol gaan spelen. Deelnemers in het debat proberen hun bijdrage daarmee meer gewicht te geven.

3.3.3 Anonimiteit

In de anonimiteit van de online publieke ruimte zou volgens optimistische wetenschappers slechts nog de kracht van argumenten een rol spelen. Dergelijke deliberatie verloopt volgens Graham en Witschge (2003) langs drie niveaus van interactie. Ten eerste onderlinge reciprociteit: dit betekent simpelweg het luisteren naar andermans mening (Barber 1984). Reciprociteit *'refers to the notion that people are engaged in conversation with each other, and that their messages are reflected upon, discussed by others'* (Schneider 1996: 74). Daarmee is het een indicator van in hoeverre er interactie plaatsvindt tussen de deelnemers aan het publieke debat.

Ten tweede gaat het om reflexiviteit: het argument van de ander moet worden gespiegeld aan de eigen visies. Volgens Dahlberg (2001: 622), vereist dit dat burgers *'critically examine their cultural values, assumptions, and interests, as well as the larger social context'*. Wanneer hun eigen argumenten onder vuur komen te liggen moeten zij overwegen wat dit betekent voor hun visie en deze hier wellicht aan aanscherpen (Graham & Witschge: 176-178). Dit betekent dat burgers gedurende het publieke debat van mening zullen veranderen naarmate hun argumentatie sterker weerlegd wordt.

Ten derde wordt empathie vereist. Dit is het vermogen zich in te leven in andermans situatie. Dahlgren (2001: 622) zegt hierover: *'Participants must attempt to understand the argument from the other's perspective. This requires a commitment to an ongoing dialogue with difference in which interlocutors respectfully listen to each other.'* Ondanks men van visie verschilt, moet men begrip voor andermans standpunten kunnen opbrengen.

Internet als publieke ruimte ondermijnt volgens pessimistische wetenschappers de kwaliteit van de publieke sfeer. Anonimiteit zal niet leiden tot rationeel-kritische deliberatie, maar juist tot een afname van de kwaliteit van de discussie. Deelnemers kunnen zich ongestoord uiten en hoeven zich niet te verantwoorden. Wat betreft de reciprociteit verwachten zij dat er juist niet geluisterd zal worden naar anderen. Ook reflexiviteit komt volgens pessimisten weinig voor. Deelnemers aan de

discussie houden vast aan het verdedigen van hun eigen visie, in plaats van het aanscherpen van hun visie aan de hand van nieuwe kennis en argumenten. Empathie is volgens pessimisten al helemaal ver te zoeken. Flaming wordt gezien als indicator van een gebrek aan solidariteit op internet. Ziet vervreemdende aspecten van cyberspace - zoals anonimiteit - als oorzaak voor 'flaming'. Flaming houdt in het opzettelijk plaatsen van aanvallende of beledigende berichten. Deze zijn niet constructief maar enkel bedoeld het autoriteit te bewerkstelligen. 'Flamebaits' die flaming uitlokken kunnen escaleren in 'flamewars'.

Tabel 1: Optimistische en pessimistische verwachtingen voor de virtuele publieke sfeer uitgesplitst naar indicatoren

Kenmerken publieke ruimte	Optimistische verwachtingen	Indicatoren	Pessimistische verwachtingen	Indicatoren
Laagdrempeligheid	Rijke discussie met diversiteit aan visies	<ul style="list-style-type: none"> • Aanwezigheid van verschillende standpunten in het debat • Heersende normen en waarden ter discussie gesteld 	Fragmentering van deelnemers aan discussie	<ul style="list-style-type: none"> • Weinig of geen diversiteit aan standpunten • Aan heersende standpunten wordt weinig getornd
Egalitarisme	Sociale status of autoriteiten spelen geen rol	<ul style="list-style-type: none"> • Traditionele autoriteiten oefenen geen heersende invloed uit op de discussie • Alle bijdragen in de discussie tellen gelijkwaardig mee 	Beroep op offline status en het ontstaan van nieuwe elites	<ul style="list-style-type: none"> • Er ontstaan nieuwe elites binnen de online deliberatie • Offline sociale status wordt opgevoerd om argumentatie kracht bij te zetten
Anonimiteit	Rationeel-kritisch discours	<ul style="list-style-type: none"> • Aandacht tonen voor andere standpunten • Eigen standpunten aanscherpen door andere standpunten • Begrip tonen voor andere visies 	Het ontbreken van solidariteit	<ul style="list-style-type: none"> • Geen aandacht voor andere standpunten • Vasthouden aan en verdedigen van eigen standpunten • Afwijzende houding naar andere visies

3.4 Empirische casus

Om te onderzoeken in hoeverre en op wat voor manier er sprake is van een virtuele publieke sfeer en hoe het functioneren ervan verklaard kan worden, moet een geschikte empirische casus worden gekozen. Er is strategisch gekozen voor een 'most likely case' (cf. Flyvbjerg 2006) die zo veel mogelijk voldoet aan de kenmerken van de online publieke ruimte die zowel optimistische als pessimistische wetenschapper veronderstellen. Dit biedt mogelijkheden tot inhoudelijke generalisatie: *'If this is valid for this case, then it applies to all cases'* (Ibid. 2006: 230). Met andere woorden: Wanneer we hier bepaalde aspecten van een virtuele publieke sfeer aantreffen, kunnen we ervan uitgaan dat dit ook gebeurt binnen vergelijkbare online publieke ruimtes.

Als empirische casus is gekozen voor deliberatie binnen het Nederlandse nieuwsforum NuJij.nl. Deze participatieve internettoepassing is onderdeel van Nederlands grootste nieuwswebsite www.nu.nl⁶. Deze site biedt sinds 1999 aangekochte nieuwsberichten van ANP en Novum. Daarnaast worden enkele eigen redactionele artikelen geplaatst. In 2007 is de subpagina NuJij tot stand gekomen. Dit vormt een participatieve toepassing voor lezerscommentaren⁷. In de huisregels wordt de toepassing als volgt omschreven: *'Op NUJij vormen alle lezers samen de redactie. Iedereen kan zelf links naar interessante, leuke en spannende artikelen insturen en reageren op het nieuws van de dag.'*

De strategische keuze voor NuJij.nl als 'most likely case' is gemaakt op historische, theoretische en geografische gronden. Ten eerste is gekozen voor een nieuwsforum omdat de journalistieke media zoals kranten en televisie van oudsher media zijn die de publieke sfeer gedragen hebben. Dit werd reeds door Habermas beschreven en ook Jeffrey Alexander (2006) plaatst *'communicative institutions'* zoals de massamedia in het centrum van hoe de publieke sfeer geproduceerd en gereproduceerd wordt. Kranten die van oudsher lezerscommentaren een podium bieden hebben het meest te lijden onder de populariteit van het internet. Ze hebben te kampen met dalende abonnee-aantallen en advertentie-inkomsten⁸. In 2010 lazen voor het eerst meer

---

⁶ JIC Stir voert maandelijks een internetbereiksonderzoek uit naar de grootste Nederlandse websites (www.stir.nl). De totale online populatie bedraagt maandelijks iets meer dan 13 753 000 Nederlanders. Een maandelijks steekproef van 10 000 van deze internetgebruikers wordt onderzocht. Maandelijks bezoekt tussen 35 en 40 procent van de totale Nederlandse internetpopulatie ten minste eenmaal de website Nu.nl. Het aantal unieke bezoeken aan de website Nu.nl ligt maandelijks tussen de 102 000 000 en 123 000 000. In hoogtijmaanden zijn er soms meer dan 300 000 000 unieke bezoeken geregistreerd. Er zijn geen gespecificeerde data beschikbaar voor de toepassing NuJij.nl.

⁷ Screenshots van de voorpagina van NuJij.nl en een thread zijn te vinden in Bijlage 1.

⁸ Het Oplage Instituut (HOI) observeert dat de betaalde kernoplage van de Volkskrant sinds 2000 met bijna 30 procent is gezakt tot omstreeks 230 000 exemplaren. De oplage van NRC Handelsblad is met zo'n 60 000 exemplaren (circa 25 procent) gedaald tot onder de grens van 200 000 en zelfs Nrc.next lijkt nu een maximaal aantal abonnees te hebben bereikt met een betaalde kernoplage van omstreeks 67 000, waar ooit 80 000 als vereiste break-even oplage werd gesteld. Trouw en Het Parool kunnen hun betaalde oplages van respectievelijk omstreeks 90 000 en 80 000 nog slechts laten verschijnen dankzij rigoureuze inkrimpingen van de redacties. Bij het Algemeen Dagblad zijn na een gedwongen fusie met

Nederlanders het nieuws online dan in kranten (Poynter Institute, 2011). Altena (2010: 17) concludeert:

‘De geletterde cultuur is online. De staatslieden, revolutionairen, filosofen en onderzoekers van de achttiende eeuw navigeerden door een transatlantisch informatienetwerk van gedrukte en geschreven teksten, zij ontwikkelden hun ideeën door middel van briefwisselingen – met dank aan de posterijen. Hun teksten vonden een plek in enkele van de duizenden tijdschriften, en werden onderdeel van een bredere publieke discussie. Zo ontstond een ‘democratische’ publieke sfeer [...] Nu circuleren de teksten dankzij het internet en worden ideeën online ontwikkeld en bediscussieerd, in e-mails, op discussielijsten, in blogs en comments, in artikelen die men elkaar als PDF toestuurt, of linkt.’

De publieke sfeer waarvan de geletterde cultuur eerst de spil vormde, is verplaatst naar cyberspace.

Ten tweede is de keuze voor dit nieuwsforum gelegen in de architectuur van de publieke ruimte die zowel optimistische als pessimistische wetenschappers als uitgangspunt nemen voor hun verwachtingen voor een virtuele publieke sfeer. Een alternatief zoals een weblog kent een hiërarchische structuur: de eigenaar van de weblog selecteert de onderwerpen en heeft een centrale rol in de discussie hierover. Op fora kan iedere gebruiker een discussie openen. ‘Agenda setting’ wordt op NuJij.nl niet voorbepaald door de beheerders van de site – uitgeverij Sanoma – maar gebeurt door de gebruikers zelf. Het enige criterium is dat de berichten ‘nieuwswaardig’ (Huisregels NuJij) zijn. Berichten die veel gelezen of becommentarieerd worden, blijven bovenaan op de pagina staan. Berichten waaraan door de gebruikers minder aandacht wordt geschonken, verdwijnen naar de achtergrond. Wel kunnen alle berichten teruggezocht worden via de ‘zoek’-functie.

Daarnaast zijn nieuwsfora zoals NuJij.nl vrijer toegankelijk dan bijvoorbeeld private fora die behoren tot een bepaalde organisatie, chatrooms en sociale netwerksites. Hier laveren gebruikers voornamelijk binnen voorgeselecteerde sociale netwerken. Deze inclusiviteit van NuJij.nl zorgt ervoor dat geplaatste berichten gelezen en besproken kunnen worden door ieder ander die het forum bezoekt. Er is gekozen voor het nieuwsforum NuJij.nl omdat het in tegenstelling tot kranten geen duidelijke politieke of religieuze denominatie bezit. Waar reactiepagina’s van kranten – zoals telegraaf.nl en nrcnext.nl – zelf nieuwsberichten plaatsen en geacht worden een bepaald publiek te trekken, vormt NuJij.nl een intermediair dat zelf geen topics start. Gebruikers plaatsen berichten die komen van een veelheid aan nieuwssites, uiteenlopend van kranten en opiniesites tot technologiesites en sportsites. Daarnaast zijn fora in vergelijking met chatrooms en social

---

een aantal regionale titels meer dan 200 000 van de 650 000 abonnees weggelopen. Ook de advertentie-inkomsten bij al deze kranten zijn sterk teruggelopen (Bommeljé 2010).

enetwerksites meer georganiseerd rondom bepaalde onderwerpen en zijn reacties minder vluchtig. Geplaatste berichten blijven langer zichtbaar.

Ten derde is voor NuJij.nl gekozen omdat het een 'nationaal' nieuwsforum betreft in die zin dat het Nederlands de voertaal is en het voornamelijk berichtgeving uit Nederlandse bronnen bevat. Een nationale publieke ruimte heeft de voorkeur omdat volgens Kymlicka (1999: 120) nationale gemeenschappen: *'remain the primary forum for democratic participatory democratic debates'*. Een nationaal forum zou dus de beste omstandigheden scheppen voor een publieke sfeer. Tevens vermindert een Nederlandse casus mogelijke discussie over een 'digital divide'. Met dit begrip wordt aangekaart dat internettoegang ongelijk verdeeld is. Sociaal bevoordeelde groepen hebben over het algemeen vaker toegang tot internet (Wilhelm 2000; Loader 1998; DiMaggio et al. 2001). Internettoegang is vanzelfsprekend een noodzakelijke voorwaarde voor participatie in de virtuele publieke ruimte (cf. Wilson & Peterson 2002). Als internettoegang niet gebruikelijk is, zal de publieke sfeer niet de noodzakelijke toegankelijkheid bezitten. In Nederland zijn sociaal-economische of cognitieve drempels voor de online publieke ruimte bijzonder klein⁹. Dit maakt een Nederlands nieuwsforum tot een geschikte casus voor onderzoek naar een virtuele publieke sfeer.

3.5 Dataselectie

Uit alle discussies op NuJij is een aantal threads geselecteerd die de data voor discoursanalyse vormen. Passend bij de kwalitatieve onderzoeksmethode is niet gestreefd naar aselechte steekproeftrekking, maar er is op verschillende manieren gepoogd zoveel mogelijk variëteit in de data aan te brengen. Dit met het doel rijke, diverse data te verzamelen¹⁰.

Op de NuJij-website staan berichten gecategoriseerd op onderwerp. Zo bestaan er de categorieën 'politiek' en 'gezondheid'. Sommige berichten zijn zichtbaar binnen meerdere categorieën: bijvoorbeeld wanneer een wetsvoorstel over een medisch onderwerp politiek ter discussie staat. Hoewel sommige categorieën threads bevatten die op het eerste gezicht meer ter vermaak dan ter maatschappelijke opinievorming lijken te dienen, is toch besloten hier niet a priori over te oordelen en uit elke categorie één thread te kiezen. De keuze voor de threads binnen de categorieën is relatief willekeurig. Wel is er een aantal voorwaarden in acht genomen.

Er is ten eerste op gelet of de threads diverse onderwerpen betreffen. In bijna elke categorie zou bijvoorbeeld wel een thread gevonden kunnen worden dat het integratie-vraagstuk aangaat. De geselecteerde threads betreffen verschillende maatschappelijke kwesties. Ten tweede is gekozen

---

⁹ Ondanks dat internetgebruik in Nederland hoger is onder mannen, jonge mensen en hoger opgeleiden (De Haan, 2003), is de 'digital divide' uitzonderlijk klein: 86,5% van de populatie begeeft zich op het internet (International Telecommunication Union 2010: 105-106). Daarnaast neemt Nederland de vijfde plaats in op de International Telecommunication Union's ICT Development Index die de mate van internettoegang, -gebruik en -vaardigheden meet.

¹⁰ Een overzicht van de bestudeerde threads is te vinden in bijlage 2.

voor recente discussies. Praktisch betekent dit dat de threads hooguit een jaar geleden gestart zijn. Dit maakt dat de analyseresultaten iets zeggen over recente ontwikkelingen binnen de virtuele publieke ruimte. Daarnaast is er ook op gelet of de discussies niet te recent zijn. Threads worden niet definitief gesloten en blijven altijd open voor nieuwe bijdragen. De threads die in de analyse zijn meegenomen hebben al minstens twee weken geen nieuwe reacties meer geteld op het moment dat ze werden meegenomen in de analyse. De discussies zijn min of meer ten einde gekomen. Ten derde is enige variëteit in de herkomst van de berichtgeving aangebracht. Er zijn threads naar aanleiding van berichten vanuit verschillende nieuwsbronnen gekozen. Ook is er rekening mee gehouden dat de berichten niet allemaal door dezelfde gebruiker zijn geplaatst. De threads bezitten verschillende topicstarters. Ten slotte zijn er zowel populaire als minder populaire threads geanalyseerd. Dit kan beoordeeld worden aan de hand van het aantal stemmen dat het bericht kreeg en het aantal reacties waaruit de discussie bestaat.

De kwalitatieve analyse betreft alle geselecteerde threads en heeft voortgeduurd totdat geen nieuwe inzichten meer werden verworven. In eerste instantie zijn de eerst weergegeven webpagina's van alle threads onderzocht. Deze tellen elk zo'n 180 tot 200 reacties. Vervolgens zijn de overige pagina's – voor zover de threads deze bezaten – onderzocht totdat theoretische verzadiging werd bereikt. Uiteindelijk zijn 1580 bijdragen meegenomen in de analyse.

3.6 Weergave van analyseresultaten

In het volgende hoofdstuk worden de resultaten getoond van de discoursanalyse naar de vraag op wat voor manieren op NuJij.nl mogelijk een publieke sfeer vorm krijgt en hoe we dit kunnen begrijpen. Gebruikte citaten zijn letterlijke weergaves van de reacties op NuJij.nl. In sommige gevallen zijn taalfouten verbeterd ten behoeve van de leesbaarheid. Omdat de reacties op NuJij.nl reeds openbaar zijn, is niet kenbaar gemaakt aan de NuJij-gebruikers dat hun bijdragen aan het forum voor onderzoek zijn gebruikt. Het zou moeilijk zijn alle betreffende NuJij-gebruikers te bereiken en de wetenschap dat forumbijdragen voor onderzoek zouden worden gebruikt, zou mogelijk invloed hebben op hun gedragingen op het forum. Ten behoeve van de gebruikers van NuJij.nl zijn de weergegeven nicknames gefingeerd. Ondanks dat de meeste nicknames niet direct tot individuen te herleiden zullen zijn, is vaak gebleken dat niet alle internetgebruikers hun privacy voldoende beschermen. Om mogelijk nadeel te voorkomen is in alle gevallen de nickname vervangen door een andere nickname die zoveel mogelijk recht doet aan het karakter van de door de gebruiker gekozen nickname. In veel gevallen is niet direct duidelijk of de gebruiker een man of een vrouw is. Waar in het volgende hoofdstuk 'hij' wordt geschreven kan ook 'zij' gelezen worden.

Zoals gezegd bestaan er uiteenlopende verwachtingen voor de realisatie van verschillende aspecten van een publieke sfeer in online publieke ruimtes. Veronderstellingen over de online publieke ruimte en verwachtingen voor een virtuele publieke sfeer zijn gebaseerd op reguliere theorieën over de offline publieke ruimte en publieke sfeer. In het volgende hoofdstuk dat de analyseresultaten beschrijft, wordt per kenmerk van de publieke ruimte dat onderscheiden kan worden ten eerste beschreven in hoeverre de publieke ruimte van NuJij.nl aan de veronderstellingen over de online publieke ruimte voldoet. Ten tweede wordt aan de hand van de geformuleerde empirische indicatoren beschreven op wat voor manier er mogelijk sprake is van een publieke sfeer. Ten slotte worden per verondersteld kenmerk van de publieke ruimte deelconclusies getrokken over de realisatie van een virtuele publieke sfeer, in het licht van de theorie.

4. Resultaten

4.1 Laagdrempeligheid

4.1.1 De publieke ruimte van NuJij in termen van laagdrempeligheid

Om actief te kunnen deelnemen aan discussies op NuJij.nl moet men zich registreren als gebruiker en voortaan inloggen op een account. Iedereen met toegang tot internet kan een account starten. Bij het aanmaken van een account moeten gebruikers verklaren akkoord te gaan met de huisregels en algemene gebruikersvoorwaarden¹¹. Deze bevatten voorwaarden voor gebruik van het forum – ook wel ‘netiquette’. Zo moet bij het openen van een thread de titel van het geplaatste bericht op NuJij.nl overeen komen met de titel van het nieuwsbericht en ook de korte beschrijving van het bericht die men er zelf aan toe kan voegen moet *‘een beetje neutraal’* (Huisregels NuJij) zijn. *‘Het beste is om de titel en de eerste alinea van het oorspronkelijke bericht te gebruiken. Uw mening kunt u natuurlijk als eerste onder uw net geplaatste bericht plaatsen.’* (Huisregels NuJij) leggen de beheerders uit.

Daarnaast kunnen gebruikers deelnemen aan discussie binnen het NuJij-forum in de vorm van stemmen of reageren. Bij stemmen kan iedere gebruiker een punt toekennen aan een artikel of reactie en zo zijn waardering voor het nieuwsbericht uiten. Door te stemmen op artikelen wordt de kans vergroot dat dit bericht op de voorpagina blijft staan en zal het meer gelezen worden door anderen. De discussie over het onderwerp zal dan meer deelnemers kennen. Bij het reageren kan commentaar worden geleverd op het artikel of op voorgaande commentaren. Hierbij kan verwezen worden naar eerdere reacties door deze in het bericht te ‘linken’.

---

¹¹ Zie <http://www.nujij.nl/algemene-voorwaarden-nujij-nl.7497603.lynkx> en <http://www.nujij.nl/over-nujij.2051073.lynkx>

De huisregels bieden enkele voorschriften voor het plaatsen van commentaren op NuJij.nl. Deze worden niet actief gehandhaafd. Boven elk reactieveld bevindt zich een 'NuNiet-knop'. Een reactie die *'niet strookt met onze opvattingen over een gezonde discussie of omgang met elkaar'* (NuJij Huisregels) kan gemeld worden bij de redactie door een druk op deze knop. Gebruikers die dit doen kunnen daarbij aangeven waarom zij de reactie niet door de beugel vinden kunnen. De redactie zal deze reacties vervolgens beoordelen aan de hand van de huisregels. De redactie kan deze reacties zonder opgave van redenen verwijderen. De betreffende gebruikers kunnen hier wel toelichting op vragen door een mail te sturen naar de redactie. Wie zich regelmatig niet aan deze regels houdt, riskeert een 'ban'¹² te krijgen van de redactie van de website. Dit houdt in dat diegene voor een bepaalde tijd of definitief de toegang tot het forum ontzegd wordt. Het is dan niet toegestaan een nieuwe account te starten.

De deelnemers aan de discussies op NuJij.nl zijn dus in de eerste plaats zelf verantwoordelijk voor het maken van een selectie van bijdragen die zij niet acceptabel vinden. In navolging van de centraal opgestelde huisregels bepalen zij tot op zekere hoogte de toegang tot de publieke ruimte van NuJij. Het eindoordeel wordt geveld door de redactie. Het redactie-beleid van de redactie van NuJij staat echter ook ter discussie van de gebruikers. Er zijn enkele threads geopend om de moderatie te bespreken en te bekritisieren. Hieraan nemen ook redactieleden deel om besluiten toe te lichten en adviezen aan te nemen. In de volgende subparagrafen wordt geschetst hoe deze praktijk van toegang tot de publieke ruimte uitwerkt in de publieke sfeer.

4.1.2 Diversiteit standpunten

In de discussie over het inclusieve dan wel exclusieve karakter van de virtuele publieke sfeer worden verwachtingen gekoppeld aan de diversiteit of juist fragmentering van online deliberatie. Indicatoren aan de hand waarvan dit beschreven kan worden, zijn het bestaan van diversiteit aan standpunten en het ter discussie stellen van heersende waarden en normen.

Ten aanzien van deze eerste indicator is in de discourses op NuJij.nl te observeren dat verschillende standpunten worden ingebracht en dat deze ook samenkomen binnen discussies over maatschappelijke kwesties. Binnen threads wordt verschillend geoordeeld over de onderwerpen die in het nieuwsbericht centraal staan. Zo discussiëren er voor- en tegenstanders mee over de plannen om abortus voor eigen rekening te brengen:

'Prima voorstel. Er zijn zeer veel mogelijkheden om zwangerschap te voorkomen. Het is verbazingwekkend hoe nonchalant er wordt omgegaan met een (nog ongeboren) mensenleven. Een financiële prikkel om hier serieuzer mee om te gaan is een goede zaak.' Robijn

---

¹² Bannen = het blokkeren van het IP-adres of de gebruikersaccount van een gebruiker van een internetforum.

‘Zo gaan we alle verworvenheden stuk voor stuk afbreken. En maar roepen dat ze voor vrouwenrechten opkomen. Dit betekent weer de invoering van de breinaald voor de onderlaag van de samenleving, die zich ook financieel gezien geen kind kunnen veroorloven.’ R8F

Standpunten worden vaak door verschillende argumenten ondersteund. Zo wordt er in deze specifieke discussie ingegaan op kosten van de gezondheidszorg, waarde van mensenlevens en sociale ongelijkheid. Er is een diversiteit aan zienswijzen te onderscheiden waarvan sommige met een specifieke van religieuze of politieke oorsprong.

Standpunten die afwijken van de heersende visie binnen het forum worden niet zichtbaar uitgesloten uit de discussie, maar liggen wel sterker onder vuur. Dit blijft niet altijd bij discussie over de geldigheid van argumentatie. Er wordt op de persoon gespeeld, verschillen worden benadrukt en de betrouwbaarheid wordt in twijfel getrokken. In deze discussie over abortus is de meerderheid van de discussiedeelnemers tegen deze voorgestelde maatregel. Badan laat echter blijken dat hij het eens is met de voorgestelde maatregel:

‘Zelf betalen voor je eigen capriolen, dan had je je broek maar aan moeten houden.’

Vervolgens reageert Kakelhoen:

‘@75 Ik hoop dat zo iemand als jij zich nooit voortplant, is beter voor de wereld, geloof me.’

In de threads die geanalyseerd zijn, leidde het onder vuur liggen van afwijkende standpunten er niet toe dat personen zich terugtrokken uit de discussieruimte. Ook niet wanneer reacties middels de NuNiet-knop verwijderd werden. Het voeren van felle discussies leek juist tot een sport te worden verheven en personen met afwijkende visies verdedigden deze te vuur en te zwaard. Threads waarin verschillende visies samenkomen lijken gevoed te worden door de tegenstellingen en brengen meer reacties voort. In threads betreffende thema's waarover de meningen weinig verschillen, bloedt de discussie sneller dood. Dit is bijvoorbeeld te zien in de thread over internetcensuur. Deelnemers aan de discussie waren het welhaast allemaal oneens met deze voorgestelde maatregel en de discussie verliep meer in nuance over alternatieven dan dat er verschillende standpunten ter discussie stonden. Er werden al snel weinig nieuwe argumenten ingebracht en de discussie bloedde dood.

4.1.3 Heersende normen en waarden ter discussie

Daarnaast zou een inclusieve virtuele publieke sfeer gekenmerkt worden doordat heersende waarden en normen ter discussie worden gesteld. Volgens tegenstanders zou dit niet gebeuren. Heersende waarden worden overgenomen en herbevestigd. De selectie van bijdragen op NuJij.nl toont dat informatie niet zomaar voor waar aangenomen wordt. Deelnemers aan de discussie zijn op alle aspecten van de bediscussieerde thema's zeer kritisch. Over inhoud, oorspong en implicaties van bijdragen wordt gediscussieerd. Er worden kanttekeningen bij geplaatst en alternatieven voorgesteld. In de discussie over de verhoging van de maximumsnelheid vinden we een voorbeeld dat de heersende politieke visie niet zomaar wordt gevolgd. Volgens Dimatrie komen de plannen voort uit financiële overheidsbelangen en moeten deze niet zomaar gesteund worden:

'Goedkoop populair doen ten koste van het milieu en de staatskas floreert er wel bij. 70 à 80% van de benzineprijs gaat naar de staatskas in de vorm van accijns. Zo zie je maar hoe waardeloos een Kyoto verdrag is.'

Luik027830 waarschuwt dat de plannen als afleiding worden ingezet voor minder populaire kabinetsplannen:

'O, wacht eens even... Dit is een afleidingsmanoeuvre. Als wij ons nou allemaal druk maken over dit voorstel, hebben we andere dingen niet zo in de gaten. Lekker populair over snelheidslimieten. Daar heeft iedereen wel een mening over.'

In sommige gevallen worden expliciet normen ter discussie gesteld en machten in twijfel getrokken. Dit doet 'Repelsteeltje' betreffende cannabis:

'gek hè, dat alcohol wel legaal te koop is en wiet niet?! Terwijl alcohol veel meer schade toebrengt zowel aan jezelf als voor een ander.... En inderdaad sjek en sigaretten zijn volop in de verkoop! Zal toch wel een reden hebben dan denk ik. En waarom vinden zoveel mensen wiet slecht? Omdat het niet in de maatschappelijke normen past... '

Aan standpunten die als gemeengoed worden beschouwd, wordt in de threads op NuJij.nl aan alle kanten getornd.

Toch zijn er enkele kanttekeningen te plaatsen bij de inclusiviteit van de virtuele publieke sfeer van NuJij.nl. Hoewel een veelheid aan standpunten geaccepteerd wordt, lijkt er op andere manieren exclusie plaats te vinden van gebruikers op het forum. Voor deelname aan discussies op NuJij wordt een zekere vaardigheid met internet vereist. Dit betekent niet alleen dat gebruikers toegang moeten

hebben tot internet middels economisch kapitaal, maar ook dat gebruikers linguïstisch kapitaal moeten bezitten om zich staande te houden in de virtuele discussie (Bourdieu 1991). Reid (1995) ziet dit gebeuren met als doel de grenzen van de gemeenschap te bevestigen:

'[...]rather than being constrained by the computer, the members of these groups creatively exploit the systems' features so as to play with new forms of expressive communication, to explore possible public identities, to create otherwise unlikely relationships, and to create behavioral norms. In so doing, they invent new communities.'

Online discoursen positioneren een 'zelf' en de 'ander' en dragen een bepaalde identiteit uit. Deze discoursen zijn volgens Jones (1995: 11) *'not just a tool; it is at once technology, medium, and engine of social relations. It not only structures social relations, it is the space within which the relations occur and the tool that individuals use to enter that space'* Op deze manier worden nieuwkomers binnen de virtuele publieke ruimte onderscheiden van de 'veteranen' (Thomsen et al. 1998).

Duidelijke voorbeelden van online sociolect vinden we in Beers Fågersten (2006) en dichter bij huis, in het vocabulaire van GeenStijl.nl¹³. Ook NuJij.nl kenmerkt zich door een bepaalde linguïstische stijl. Zo bestaan er veelgebruikte taaluitingen waarmee gebruikers willen aangeven dat zij de discussie irrelevant vinden: 'Gewoon doorlopen mensen', 'niets aan de hand' of 'next'. Zo zegt Julius Caesar in de discussie over belaagde moslima's:

'Kwajongens, Tis een incidentje. Next.'

Daarnaast kenmerkt de retoriek op NuJij.nl zich door het gebruik van bepaalde afkortingen en symbolen. Er worden afkortingen gebezigd zoals imho (in my honoust opinion) rofl (rolling on (the) floor laughing), en lol (laughing out loud). Daarnaast worden symbolen ingezet. Bijvoorbeeld door Marrin:

'*gaap* zzzzz.... He wat? Oh, alweer dat mediageile stel..... * gaap* zzzzzzz.....'

Het plaatsen van een asterisk aan weerszijden van een woord geeft aan dat dit een handeling, emotie of geluid betreft. Op een dergelijke manier wordt soms een hekje voor termen geplaatst zoals op Twitter onderwerpen gelabeld kunnen worden. Zo kan eindigde Aldo een reactie met:

'#hetisweermaandag'

---

¹³ Zie voor een kort overzicht http://www.geenstijl.nl/mt/archieven/2006/11/weer_eeen_stapje_dichter_bij_we.html

Hoewel dergelijk gebruik van ‘hashtags’ geen praktische functie heeft op NuJij.nl, wordt dit toch op speelse manier door gebruikers ingezet. Ook het plaatsen van een ‘@’ - teken voor een reactienummer komt regelmatig voor om een reactie aan een specifieke medegebruiker te adresseren. Wanneer hierbij gelinkt wordt naar andermans bijdrage, is dit functioneel op het NuJij.nl forum. Dan kan de becommentarieerde bijdrage gemakkelijker teruggelezen worden. Wanneer het ‘@’-teken voor een gebruikersnaam wordt geplaatst, kan dit echter niet, maar wordt door de meeste gebruikers wel begrepen wat hiermee bedoeld wordt. Personen die deze linguïstische stijl niet begrijpen of toepassen, worden soms verbeterd:

‘@22 Naar welk argument verwijst je precies? Zet er even # voor.’ Maximaal

Maar in andere gevallen wordt hun bijdrage niet meegenomen in de verdere discussie. Zo worden er nieuwe gemeenschapsgrenzen gevestigd en herbevestigd in de virtuele publieke sfeer.

Hoewel in de discussie gebruikers met verschillende standpunten participeren, wordt in de threads over gewelddadige games en internetcensuur duidelijk dat NuJij-gebruikers op een bepaald aspect toch een homogene groep vormen. Over de vrijheid van internetgebruik en het spelen van games, zijn de gebruikers opvallend eenstemmig. Ook zijn berichten binnen de categorieën ‘internet’ en ‘tech & gadgets’ duidelijk populair. Een verklaring hiervoor kan gevonden worden in de kenmerken van de populatie die actief is op NuJij.nl. Gebruikers van NuJij.nl zijn hoe dan ook internetgebruikers en gebruikers van nieuwe technologische toepassingen. Hoewel dit alsnog een grote en diverse groep burgers is, zullen deze mensen zich relatief meer interesseren voor nieuws over deze onderwerpen. Op deze manier vormen internetgebruikers – en zeker de actieve gebruikers die zich op discussiefora bevinden - een homogene groep. Dit doet af aan de vermeende inclusiviteit van een virtuele publieke sfeer.

4.1.4 De inclusiviteit van NuJij.nl

Samenvattend kan gesteld worden dat de discourses op NuJij.nl slechts op het eerste gezicht inclusief zijn op de twee geformuleerde indicatoren. Er worden verschillende standpunten ingebracht en heersende normen en waarden worden ter discussie gesteld. Uit de analyse blijkt echter dat er daarnaast mechanismen werkzaam zijn die afbreuk doen aan het inclusieve karakter van discussies op NuJij.nl. Er worden retorische middelen ingezet om gemeenschapsgrenzen te trekken tussen regelmatige gebruikers van NuJij.nl en nieuwkomers en buitenstaanders. Een gezamenlijke identiteit – die van actieve internetgebruikers – wordt hierbij uitgedragen. Op dit aspect vormen de deelnemers aan de discussies een homogene groep: het betreffen allen

gebruikers van deze nieuwe internettoepassing. Dit doet afbreuk aan de vereiste heterogeniteit van de publieke sfeer. Ten slotte moet worden aangetekend dat, zoals in paragraaf 3.2 is beschreven, bijdragen die niet geleverd worden in de discussie onzichtbaar blijven. Daarom is het moeilijk te observeren of bepaalde gebruikers zich terugtrekken uit de discussie. Ook blijft buiten beeld of en waarom bepaalde bijdragen wellicht opzettelijk genegeerd worden.

4.2 Egalitarisme

4.2.1 De publieke ruimte van NuJij.nl in termen van egalitarisme

Gelijkwaardigheid van discussie-deelnemers binnen de publieke ruimte wordt gezien als een belangrijke voorwaarde voor het ontstaan van een publieke sfeer. Gebruikers van NuJij.nl kunnen slechts één account per persoon aanmaken en de status ervan is gelijk aan de andere. Om in te loggen moet men gebruik maken van een persoonlijk wachtwoord. We kunnen er vanuit gaan dat achter de meeste gebruikersnamen een unieke gebruiker schuil gaat. Dit wordt door de moderatoren¹⁴ in de gaten gehouden. Personen die berichten plaatsen met commerciële doeleinden kunnen worden gemeld en worden door de moderatoren geband van het forum.

Opvallend is dat op de website van NuJij.nl commerciële advertenties worden geplaatst. Naast advertenties in de zijlijn die duidelijk te onderscheiden zijn van door gebruikers geïnitieerde discussies, staat er bovenaan de home-pagina permanent een ‘thread’ die geopend is door een gebruiker genaamd ‘waarzijnwemeebezig.nl’. Het geposte bericht verwijst terug naar een gelijknamige website. Naar aanleiding van het ‘nieuwsbericht’ kan gediscussieerd worden en dit wordt ook gedaan. Wanneer we doorklikken naar de site, blijkt het een de site van verzekeraar Achmea te zijn. Deze heeft dus een gesponsorde link geplaatst met de schijn van een thread om reclame te maken voor de eigen producten. Langs deze weg heeft een commercieel bedrijf invloed op de agendasetting op NuJij.nl en zijn de individuele gebruikers hier niet geheel vrij in.

Wat daarnaast mogelijk af doet aan de gelijkwaardigheid binnen NuJij.nl is de ranking voor NuJij-gebruikers aan de hand van sterren. Deze ranking zou gaan over welke gebruiker het meest gewaardeerd wordt door zijn medegebruikers. De sterrenranking van een gebruiker wordt telkens bepaald over een periode van 30 dagen. Het aantal sterren – van 0 tot 5 - wordt samengesteld op basis van drie factoren: hoeveel mensen een stem uitbrengen op de door de gebruiker geplaatste berichten; hoeveel mensen er op de berichten reageren en hoeveel bezoekers de thread ontvangt. Personen die actief zijn op het forum, zullen een hogere ranking bezitten. De ranking van de gebruiker is zichtbaar bij plaatsing van nieuwsberichten. Bij reacties wordt alleen de gebruikersnaam

---

¹⁴ Moderator = Toezichthouder op een internetforum. Moderatoren bezitten bepaalde privileges zoals het aanpassen of verwijderen van berichten en het bannen van gebruikers.

en eventueel een avatar weergegeven. In de volgende subparagrafen wordt beschreven hoe deze kenmerken van de publieke ruimte van NuJij.nl mogelijk van invloed zijn op de vorming van een publieke sfeer binnen NuJij.nl.

4.2.2 Invloed traditionele autoriteiten

Optimistische wetenschappers verwachten ten eerste dat er online geen elites of machten bestaan die de discussie sturen. Deelnemers aan het debat zijn ieder eindgebruikers van het internet en hebben niet de mogelijkheid een heersende invloed uit te oefenen. Dit zien wij tot op zekere hoogte gebeuren in threads op NuJij.nl. Deelnemers redeneren vanuit hun persoonlijke situatie en acteren ieder als individu. Pessimistische wetenschappers verwachten echter dat ook online bestaande elites interpretatiemacht hebben. We zien dat dit op een zekere manier het geval is.

Ten eerste maken de nieuwsmedia waarvan de nieuwsberichten afkomstig zijn al een zekere selectie in de berichten die zij plaatsen en worden bepaalde nieuwsfeiten vaker en duidelijker naar voren gebracht. Alleen deze voorgeselecteerde berichten kunnen vervolgens door NuJij-gebruikers worden ingebracht als nieuwe threads. De aandacht die de media voor een bepaald onderwerp heeft, zien wij weerspiegeld in de populariteit van threads op NuJij.nl. Zo hebben traditionele nieuwsmedia nog steeds een heersende invloed op de agendasetting op NuJij.nl.

Ten tweede kan geobserveerd worden dat sommige nieuwsmedia vaker als herkomstbron voor berichtgeving op NuJij worden gebruikt dan andere. Veel berichten zijn afkomstig van de 'moedersite' Nu.nl. Voor de hand liggende verklaringen hiervoor zijn dat andere nieuwssites vaak ook eigen fora hebben die discussiemogelijkheden bieden en dat NuJij-gebruikers via Nu.nl bekend zullen zijn geraakt met het NuJij-forum. Ook op deze manier is de selectie van onderwerpen die bediscussieerd worden binnen de publieke ruimte van NuJij.nl nooit volledig autonoom bepaald door de gebruikers.

4.2.3 Invloed nieuwe autoriteiten

Een tweede indicator voor een vitale virtuele publieke sfeer is dat offline identiteiten van gebruikers geen rol spelen. Zij doen geen beroep op hun sociale status in de discussie maar discussiëren als gelijkwaardigen. Pessimistische wetenschappers verwachten echter dat de status online nog steeds een rol zal spelen. Zijn het niet de offline identiteiten die een rol spelen, vormen zich online wel nieuwe elites die grote invloed kunnen uitoefenen op de virtuele publieke sfeer.

De analyse laat zien dat persoonskenmerken in discussies op NuJij.nl grotendeels onzichtbaar blijven. Er wordt regelmatig naar gegist of over gespeculeerd.

'@agnius Jij bent zeker een fanatieke GroenLinks aanhanger?' Fikra

'@102 Ik weet niet bent u man of vrouw? heel goed antwoord en als man NOG beter.' Amoebe

Toch speelt in de discussies sociale status nog steeds een rol en telt niet slechts de macht van argumenten. Offline identiteiten worden bekend gemaakt en online identiteiten worden gevormd in de discussies op NuJij.nl. Beide vormen een middel waarmee iemand zijn invloed in de discussie kan vergroten. Niet de argumenten maar autoriteit waarop gebruikers zich hiermee beroepen, is van invloed. Zo doet Alistair een beroep op zijn ervaring in de discussie over vegetarisme:

'@6 Sinds ik vegetariër ben geworden, heb ik meer energie, minder lichamelijke klachten en hoef ik minder te eten om m'n gezondheid op peil te houden. Daarnaast heb ik van nature een lekker kleurtje en een uitstekende gezondheid, ben nooit ziek en heb een prima conditie. Mensen die denken dat ze vlees nodig hebben, lachen zeg.'

Op veelvuldige basis worden offline statussen en ervaringen ingebracht in de discussie om de argumenten kracht bij te zetten.

De frequentie en manier van het gebruik van het NuJij-forum leveren gebruikers ook een nieuwe online status op. Dit gebeurt zowel expliciet als impliciet. De status van NuJij-gebruikers wordt expliciet gemaakt middels de sterrenranking. Deze lijkt positief gewaardeerd te worden in de discussie. Ook impliciet speelt de online status een rol. Sommige gebruikers zijn 'bekende namen' op het forum. Zij plaatsen frequent bijdrages en zijn bekend met de retoriek van het forum. Van deze personen is onder andere gebruikers min of meer bekend hoe zij over bepaalde maatschappelijke vraagstukken denken. Zij worden door anderen al dan niet gewaardeerd om hun visie maar in ieder geval serieus genomen. Nieuwe of onbekende gebruikers worden met meer argwaan bekeken. Soms worden er letterlijk vraagtekens geplaatst bij iemands identiteit en bedoelingen. De onbekende identiteit van gebruikers wekt soms argwaan en er wordt gezocht naar bevestiging van veronderstellingen over iemands identiteit bij anderen reeds bestaan.

Daarnaast valt op dat enkele deelnemers van NuJij.nl betrokken zijn bij andere nieuwssites en voornamelijk nieuwsberichten afkomstig van die sites plaatsen. Zo zijn er gebruikers die een eigen weblog beheren met bijvoorbeeld actuele YouTube filmpjes. Zij plaatsen een link naar berichten op hun weblog op NuJij. Waarschijnlijk proberen zij hiermee de aandacht voor hun eigen site te vergroten. Dergelijke private belangen spelen zichtbaar een rol in deelname aan deliberatie op NuJij.nl.

4.2.4 Het egalitarisme van NuJij.nl

De online publieke ruimte van NuJij.nl voorkomt niet dat traditionele autoriteiten zoals commerciële bedrijven en nieuwsmedia al dan niet bedoeld een sturende invloed hebben op de onderwerpen die bediscussieerd worden op NuJij.nl. Ook gebruikers zelf vergroten hun invloed in het debat middels verschillende strategieën. Waar iedere NuJij-gebruiker in principe even zwaar meetelt, proberen gebruikers hun stem te vergroten. Dit verminderd egalitarisme kan in de eerste plaats verklaard worden door de architectuur van de publieke ruimte van NuJij.nl: de site biedt advertentieruimte en een deelnemersranking en hij maakt deel uit van de website Nu.nl. Daarnaast zien we dat verminderd egalitarisme verklaard kan worden vanuit de manier waarop deelnemers gebruik maken van de publieke ruimte: het getuigt van instrumentele rationaliteit dat zij pogen eigen bijdragen zwaarder te laten meetellen in het debat door het strategisch inzetten van sociale status. Naast de kwaliteit van argumentatie is dit een ander middel om anderen van het eigen standpunt te overtuigen.

4.3 Anonimiteit

4.3.1 De publieke ruimte van NuJij.nl in termen van anonimiteit

De publieke ruimte van NuJij.nl biedt meer anonimiteit dan de offline publieke ruimte omdat beperkte persoonlijke informatie van de deelnemers zichtbaar is. De meerderheid van de gebruikers participeert onder pseudoniem. Geheel anoniem zijn de meeste gebruikers echter niet. Sommige pseudoniemen geven al het een en ander bloot van de achtergrond en visies van de gebruikers. 'Miss_Mystery' laat zien dat ze een vrouw is, 'PVV'er in hart en nieren' laat zijn politieke voorkeur blijken en 'hiqma insja allah' is waarschijnlijk islamitisch. Daarnaast is het in de openbare gebruikersaccount mogelijk een korte omschrijving van zichzelf en interesses te geven. Ook is het mogelijk een favoriete of persoonlijke website, Twitteraccount, avatar¹⁵, RSS-feed¹⁶ en trefwoorden op te geven. Gebruikers die deze informatie invullen proberen hier over het algemeen wel enige mate van anonimiteit in te behouden. Meestal is het nog steeds niet mogelijk de precieze identiteit van de gebruiker te achterhalen. Wel kan aan de informatie en lijst met geplaatste nieuwsberichten en reacties inzicht verkregen worden in de interesses en voorkeuren van de gebruiker. Sommige gebruikers zijn enkel actief in discussies onder de categorie 'politiek' of 'showbizz'. Op deze manier vermindert de inrichting van de publieke ruimte van NuJij.nl de anonimiteit.

---

¹⁵ Avatar = een kleine afbeelding die een gebruiker kan selecteren die naast zijn gebruikersnaam wordt weergegeven bij zijn forumbijdragen

¹⁶ RSS (Really Simple Syndication) = Een toepassing waarop gebruikers zich kunnen abonneren om op de hoogte te blijven van vernieuwingen op een bepaalde website.

Ten aanzien van de anonimiteit van de virtuele publieke ruimte, verwachten optimistische wetenschappers dat er slechts rationeel-kritische discussie zal plaatsvinden. Alleen de kracht van argumenten telt. Pessimistische wetenschappers verwachten dat de anonimiteit van cyberspace juist zal leiden tot vermindering van solidariteit en verruwing van de discussie. Men zal gemakkelijk voorbij gaan aan andermans standpunten, vast blijven houden aan eigen argumenten zelfs wanneer deze weerlegd worden en men zal alternatieve visies moeilijk dulden. Discussies lopen uit op 'flaming'. Op basis van de literatuur zijn drie indicatoren van rationeel-kritische discussie geformuleerd: reciprociteit, reflexiviteit en empathie.

4.3.2 Reciprociteit

Wanneer we de discourses op NuJij beoordelen op reciprociteit is te zien dat er in veel gevallen niet naar anderen wordt geluisterd. Er ontstaat frustratie bij gebruikers wanneer er niet op hun argumenten gereageerd wordt en deze verloren gaan. Zo voelt 'Canicius' zich op een gegeven moment in de discussie onbegrepen wanneer niet al zijn argumenten in acht worden genomen:

'@192 *Zucht* ..... Lees is het hele topic. Dat superioriteitsgevoel maak jij ervan. Ik voel me werkelijk niet superieur aan andere mensen. Dat heet discriminatie en daar walg ik van.'

'Opstandig' vraagt op een gegeven moment om antwoord op vragen die hij stelde bij een bijdrage van een andere gebruiker. Hier werd niet op in gegaan:

'@197 zie @ 172 komt toch behoorlijk neerbuigend op me over als ik het mag zeggen. Ik heb je ook om uitleg gevraagd maar nog geen antwoord mogen ontvangen? Kun je mensen niet in hun waarde laten in een discussie?'

Ook Shrimp voelt zich op een gegeven moment niet gehoord:

'@112 Bullocks. Je stapt vrij makkelijk over #110 heen.....'

NuJij-gebruikers Chaos en Alge raken op een gegeven moment duidelijk gefrustreerd wanneer geen van beiden de argumentatie van de ander voldoende in acht neemt in de discussie over vegetarisme. Chaos plaatst een uitgebreide reactie met verschillende argumenten tegen vegetarisme. Alge pakt een zinsdeel uit de argumentatie en haalt deze uit het groter verband:

‘#54 “verder moet je ook niet teveel nadenken” Ah, onwetendheid..... fijn hè?’

Chaos reageert hier geagiteerd op:

‘@55 ‘onwetendheid’ is niet wat ik hier bedoel en dat weet je dondersgoed. Je moet niet teveel nadenken, daar bedoel ik mee over de emoties die sommige mensen in dieren willen zien. Of over hoe jij daar niet in stukken gehakt zou willen worden. Dat zijn onzinnige gedachten. Dat bedoel ik. Suffe vegetariër.’

Alge plaatst in reactie hierop:

‘@ 57 gaan we schelden? Dat je niet teveel nadenkt, blijkt nog het meest uit je argument in de tweede Alinea uit #43. Dat is een drogredenatie uit het boekje.... Denk er nog maar eens over na (maar niet teveel hè?).’

In deze passage is er duidelijk sprake van wederzijds onbegrip of wellicht onwil om de ander te begrijpen. Dit leidt tot frustratie bij beide gebruikers.

4.3.3 Reflexiviteit

Ten tweede kan geobserveerd worden dat argumenten van anderen er meestal niet toe leiden dat gebruikers hun standpunten aanpassen. Het lijkt er op dat NuJij-gebruikers voornamelijk participeren om hun visie te ventileren en medestanders te vinden en niet om hun standpunten aan te scherpen of bij te stellen. Hoewel argumenten soms weerlegd worden of andermans argumenten sterker zijn, blijven gebruikers bij hun initiële visie en komen niet tot een ander standpunt. Althans, niet op een manier die zichtbaar is op het forum. Zo blijft Jules van mening dat roken geen longkanker veroorzaakt ondanks dat andere gebruikers hiervoor wetenschappelijke bewijsvoering inbrengen in de discussie. Anta zegt hierover:

‘@11 @13 De mens zit gek in elkaar @11 weet natuurlijk best dat roken slecht is en de kans op het krijgen van longkanker onnoemlijk vergroot. Maar Jules kan het niet laten (nee lastig want het is erg verslavend) en daarom spreekt hij de toverformule uit: “het is niet bewezen dat je van roken longkanker krijgt” en daarmee is zijn angst weer een beetje gesust.

Ook ‘Opstandig’ laat in de discussie over vegetarisme blijken het op een gegeven moment zijn frustratie blijken over het gegeven dat hij een ander niet kan overtuigen:

‘@181 Dit bedoel ik dus, waarom moet ik me verdedigen tegenover jou? Jij ziet dit anders dan ik. Ik ben geen grootverbruiker en eet zoveel mogelijk biologisch of scharrelvlees, en dit niet elke dag, er zitten ook dagen zonder tussen. Als iedereen nu eens wat bewuster met zijn vlees omging dan zou het helemaal niet zo’n vaart lopen. Maar goed, laat maar.’

Uiteindelijk wordt er niet gekomen tot gedeelde standpunten of consensus. Aan het einde van een thread bestaat er geen afsluiting. Een discussie is gevoerd, maar zonder bevredigende uitkomst.

4.3.4 Empathie

Ten derde blijkt uit het empirisch materiaal dat NuJij-gebruikers weinig solidair zijn met hun medegebruikers. Deze staan meestal niet hoog in hun achting. NuJij-gebruikers maken insinuaties over andermans gebrek aan kennis, gekleurde visies et cetera. Zo zegt Maneschijn op een gegeven moment:

‘@ 66 Wind je niet zo op, dat is een PVV marionet, helemaal verknocht aan die “beweging”. Hij doet het voor het hogere doel, zoals dit, vrouwen rechten afnemen en niet voor ze opkomen. Snap je? Wat een watje hè? IQ van een erwt.’

Er is weinig empathie richting andermans standpunten. Dit draagt er waarschijnlijk aan bij dat de discussie niet opbouwend is.

Er doet zich, zoals pessimistische wetenschappers verwachten, regelmatig ‘flaming’ voor. Dit lijkt voort te komen uit het beschreven gebrek aan reciprociteit, reflexiviteit en empathie. Wie zich niet gehoord of serieus genomen voelt, is geneigd zijn standpunt te overschreeuwen om toch impact te hebben in de discussie. Dit doet af aan de rationeel-kritische karakter van de discussie. Zo beledigt BeachLover gebruikers met een ander standpunt opzettelijk in de discussie over vegetarisme en onderschrijft hij zijn standpunt niet met gereede argumenten:

‘Ik heb mijn biefstuk nog nooit zien huilen. Ik lust graag vlees en ik ga me heus niet aanpassen omdat een stel boomknuffelaars vindt dat dat niet mag.’

Avatar4 doet in die zelfde thread iets soortgelijks:

‘Vegetariërs zijn rare witte mensen die denken dat mensen geen vlees nodig hebben. Emotie bij dieren herkennen, lachen zeg.’

Dit lokt vervolgens reacties uit van vegetariërs die hun standpunt proberen over te brengen:

'@6 als de derde wereldoorlog uitbreekt, eten we JOU het eerste op.' Mini

'@Oik #29 Ja, inderdaad, helemaal fris ben je niet MI als gevoelens cq. emoties van andere levende wezens je niet boeien. Of je bent gewoon een egoïst van de bovenste rij. Hoe dan ook: je bent een eng iemand IMHO.' Wacko

Hoewel deze woordenwisseling nog redelijk netjes verloopt, maakt het duidelijk dat de kracht van argumentatie plaats heeft gemaakt voor persoonlijke beledigingen.

4.3.5 De kwaliteit van discourses op NuJij.nl

Samengevat toont het empirisch materiaal dat er weinig sprake is van rationeel-kritische discussie. Andermans standpunten worden weinig gehoord, eigen standpunten worden weinig aangepast en is er weinig empathie voor andere visies. In verschillende gevallen mondt dit uit in flaming, wat de kwaliteit van de discussie nog verder ondermijnt.

Een verklaring voor het gebrek aan rationeel-kritische discussie is te vinden in de architectuur van het forum. De anonimiteit en de asynchrone karakter van het forum maken de discussie ongestructureerd. Tegelijkertijd kunnen verschillende bijdragen worden geplaatst binnen threads: de communicatie is many-to-many. Argumenten worden niet grondig bediscussieerd maar dit raakt vertroebeld door argumenten die tegelijkertijd behandeld worden of reacties die inhoudelijk weinig bijdragen aan de discussie. Gebruikers kunnen hun reactie plaatsen binnen de juiste context door terug te verwijzen naar eerdere bijdragen, maar dit lost het gebrek aan structuur niet op.

Daarnaast bouwt de discussie binnen threads niet op naar een eindpunt. De discussieruimte is in theorie oneindig. In de praktijk eindigen discussies wanneer zij op een gegeven moment doodbloeden. Dit maakt dat uiteindelijk geen conclusies worden getrokken of compromissen worden gesloten. Er bestaat geen uitkomst of eindresultaat. Ook bestaan er vaak meerdere threads over dezelfde actuele kwesties op NuJij.nl. Dit is het geval wanneer de berichten van verschillende nieuwsbronnen afkomstig zijn, verschillende aspecten van de kwestie beslaan of een ontwikkeling langere tijd in het nieuws is. Het gevolg is dat de discussie over een zelfde onderwerp verdeeld is over meerdere threads. Dit verdeelt de discussie nog verder waardoor gezamenlijke conclusies

ontbreken. Het is moeilijk argumenten uitputtend te bediscussiëren en dit maakt de discussies op NuJij.nl vaak onbevredigend voor de gebruikers.

5. Conclusie en discussie

‘De realiteit van het internet is belangrijker dan de roes’ stellen Wellman en Haithornthwaite (2002: 7 geciteerd in Frissen & De Mul 2008). Dit geldt onder andere voor de discussie over het democratisch potentieel van participatief internet. Om te onderzoeken of participatieve toepassingen een voedingsbodem bieden voor een virtuele publieke sfeer, is gebruik gemaakt van optimistische en pessimistische verwachtingen die Wellman en Haithornthwaite wellicht als ‘roes’ zouden bestempelen. Deze verwachtingen bieden een ideaaltypisch kader aan de hand waarvan een case study kon worden gedaan naar welke kenmerken van een virtuele publieke sfeer realiteit zijn geworden. Uitgangspunt voor dit onderzoek was dat een zekere publieke ruimte niet automatisch zal leiden tot een bepaalde publieke sfeer. Dit is een samenspel tussen technologische mogelijkheden en sociale mechanismen.

Terugblikkend op de analyseresultaten kan geconcludeerd worden dat een virtuele publieke sfeer op bepaalde manieren de begrenzings van offline publieke sferen kan overkomen. Op andere aspecten blijven problemen waar de publieke sfeer volgens velen offline mee te kampen heeft, online voortbestaan. Op weer andere manieren brengt de virtuele publieke sfeer nieuwe begrenzings met zich mee. De discoursen van NuJij.nl laten een glimp van een vitale publieke sfeer zien maar onder de oppervlakte blijkt dat er vele beperkingen bestaan aan de inclusiviteit, het egalitarisme en de kwaliteit van de discoursen.

Beschreven is hoe op het forum NuJij.nl een veelheid aan standpunten samenkomt en heersende waarden ter discussie worden gesteld. Standpunten die offline meer in gescheiden sferen bestaan, komen samen. De inclusiviteit van de virtuele publieke sfeer wordt echter ook begrensd: door het gebezigde sociolect worden de grenzen en de identiteit van de forumgemeenschap bevestigd. Hoewel de publieke ruimte van NuJij.nl open staat voor een diversiteit van bezoekers, vindt er toch stille selectie plaats. De discoursen op NuJij.nl begrenzen de publieke sfeer middels hun performatieve macht.

Daarnaast blijkt dat het vermeende egalitaire karakter van de online publieke ruimte niet wordt waargemaakt in de publieke sfeer. In het bepalen van de agenda spelen traditionele machtsbezitters zoals het bedrijfsleven en de media nog steeds een grote rol. Ook individuele gebruikers proberen doelrationeel hun invloed in de discussie te vergroten door offline sociale statussen in te brengen. Het forum stimuleert daarnaast nieuwe manieren om een online sociale

status te verwerven: door middel van een sterrenranking bouwen gebruikers een zekere autoriteit op.

De virtuele publieke ruimte blijkt niet per se een goede voedingsbodem voor rationeel-kritische discussie. In plaats daarvan bestaat er een gebrek aan reciprociteit, reflexiviteit en empathie. In dit geval lijken kenmerken van de publieke ruimte hier een verklaring voor te bieden. Threads op NuJij.nl hebben een asynchroon karakter. Dit maakt discussies ongestructureerd en bemoeilijkt het voor gebruikers om andermans argumentatie te volgen en begrijpen. Frustratie die hieruit voortkomt ligt ten grondslag aan flaming en een blasé houding tegenover de discussies an sich.

Hoe kunnen we begrijpen dat – ondanks dat de online publieke ruimte van NuJij.nl de meest gunstige voorwaarden lijkt te bieden voor een virtuele publieke sfeer – er geen sprake is van een vitale publieke sfeer op NuJij.nl? In dit onderzoek is een eerste verklaring gezocht op basis van de architectuur van de online publieke ruimte. Getoond is dat de architectuur van NuJij.nl en de positie van deze publieke ruimte binnen de grotere ruimte van het internet verschillende beperkingen met zich mee brengen voor het egalitarisme en de kwaliteit van de discoursen. Discussies verlopen asynchroon en eindigen niet in gedeelde conclusies of consensus. Daarnaast biedt de ruimte mogelijkheden voor traditionele en nieuwe manieren van invloed binnen de discussies die het egalitaire karakter van de publieke sfeer ondermijnen.

De data en methode van dit onderzoek lenen zich niet voor een verdere verklaring van het functioneren van de publieke sfeer binnen participatieve internettoepassingen. Case studies zoals deze kunnen in kaart brengen welke mogelijkheden en beperkingen participatieve internettoepassingen bieden voor de publieke sfeer, maar maken niet inzichtelijk wat zich buiten de tekstuele bijdragen afspeelt. Motivaties en overwegingen die er aan ten grondslag liggen en bijdragen die niet geplaatst worden blijven buiten beeld. Daarnaast is case study onderzoek beperkt generaliseerbaar. Het zegt iets over fora met een soortgelijke opzet en onder soortgelijke omstandigheden als deze. Wel laten de data in het licht van de theorie over de publieke sfeer zien in welke richting een verregaandere verklaring gezocht zou kunnen worden.

Habermas' theorie over de publieke sfeer beschrijft dat een vitale publieke sfeer binnen het democratisch bestel functioneert op twee manieren die eigenlijk twee zijden van dezelfde medaille vormen. Enerzijds is het volgens Habermas zo dat *'Through the vehicle of public opinion it puts the state in touch with the needs of society.'* (1989 [1962]: 31). De publieke sfeer vormt een belangrijke basis voor het handelen van de overheid. De ander kant van de medaille is dat de publieke sfeer het voor burgers mogelijk maakt om het bestuurlijke proces te beïnvloeden. De publieke sfeer dient dus ook de burger binnen het democratisch bestel. Aan deze kant van de medaille lijkt te weinig gehoor

te worden gegeven in het geval van de publieke sfeer van NuJij.nl. Voor de deelnemers aan de discussie op NuJij.nl bestaat er geen bevestiging dat de opinies ook publiek gehoord worden. Het is onduidelijk en volgens de meeste NuJij-gebruikers onwaarschijnlijk dat autoriteiten meeluisteren wat online gezegd wordt en hun beleid hierop aanpassen. Zo merkt Life's good op:

'Ze hoeven maar een reden te verzinnen.... Wij met zijn allen discussiëren er dan wel op los, maar de plannen gaan gewoon door.... Zoals altijd. Democratie is een hoax helaas.'

Wie merkt dat hij niet gehoord wordt in het publieke debat, zal weinig saillantie toekennen aan zijn boodschap. De discussies op NuJij.nl worden daarom op private toon gevoerd. Erkenning van de online publieke sfeer als reële inspraakmogelijkheid zou burgers er wellicht toe bewegen hun bijdragen serieus te nemen.

Daarnaast is het van belang dat burgers niet alleen van de overheid, maar ook van elkaar op aan kunnen. Breslow (1997: 255) stelde: *'How should I know who is on the other end, and when the chips are down, will people actually strip off their electronic guises to stand and be counted?'* Wanneer discussiedeelnemers van elkaar weten dat zij aan hun standpunten ook handelingsgevolgen zouden geven, motiveert dit tot het komen tot algemene conclusies of consensus die consequenties kunnen hebben voor beleid. Wanneer burgers zich gehoord voelen door medestanders, is de virtuele publieke sfeer niet enkel meer een middel om persoonlijk gal te spuwen, maar ook om te komen tot gezamenlijke standpunten.

Op dit moment is het voor de deelnemers aan de discussie op NuJij.nl onduidelijk in hoeverre deze online ruimte publiek is. Berichten zijn vaak persoonlijk van aard en de toon van de discussie is privaat. Ook in de bredere context bestaat er verwarring over het publieke karakter van de online ruimtes. Hoe serieus moeten online doodbedreigingen genomen worden? En in hoeverre zijn publieke functionarissen vrij om online uit persoonlijke titel te spreken? Een algemene erkenning van de virtuele publieke sfeer als realiteit is nodig om het functioneren van de publieke sfeer te verbeteren. Wellicht is een dergelijke ontwikkeling reeds op gang gekomen met de rol die recentelijk wordt toegekend aan nieuwe media in sociale actie. Zo wordt er gesproken over 'clicktivism', 'Twitterrevoluties' en het 'Groupon-effect' die steeds vaker een rol zullen spelen in de offline realiteit¹⁷. Ook is te zien dat uitspraken in de virtuele publieke ruimte steeds vaker offline

---

¹⁷ Zie bijvoorbeeld:

Veelen, A. van (2011, 10 februari). Clicktivism; Revolutie als kijksport. *NRC.Next*, p. 4-5.

Hensen, C. (2011, 14 februari). Postduiven van deze eeuw; Versnellen Facebook, YouTube en Twitter de revolutie? *NRC.Next*, p. 3; of

De Volkskrant (2011, 19 februari). Sociaal netwerk helpt activisten bij risicoanalyse; het Groupon-effect telt de medestanders, *De Volkskrant*, p. 16.

gevolgen krijgen. Verder onderzoek kan inzicht bieden in de geopperde verklaring dat erkenning van de realiteit van de virtuele publieke sfeer bijdraagt aan het functioneren ervan.

Literatuur

- Alstynne, M. van, & Brynjolfsson, E. (1996). *Electronic Communities: Global Village or Cyberbalkans?* Paper gepresenteerd op de conferentie 'International Conference on Information Systems' Cleveland, Ohio, December 1996.
- Altena, A. (2010). Het Literaire Tijdschrift in Re:Publiek der Letteren. *De Gids*, 3: 316-324.
- Anderson, D. M. & Cornfield, M. (Red.) (2003). *The civic web: Online politics and democratic values*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Arendt, H. (1994 [1958]). *Vita Activa. De Mens: Bestaan en Bestemming*. Amsterdam: Boom.
- Barber, B. R. (1984) *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*. Berkeley: University of California Press.
- Barber, B. R., Mattson, K., & Peterson, J. (1997). *The State of 'Electronically Enhanced Democracy': A Survey of the Internet*. New Brunswick: Walt Whitman Center.
- Becker, T. & Daryl Slaton, C. (2000). *The Future of Teledemocracy*. Wesport: Praeger.
- Beers Fägersten, K. (2006). The Discursive Construction of Identity in an Internet Hip-Hop Community. *Revista Alicantina de Estudios Ingleses*, 19: 23-44.
- Bimber, B. (1998). The Study of Information Technology and Civic Engagement, *Political Communication*, 17(4), 329 – 333.
- Blumer, H. (1969). *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Berkeley: University of California Press.
- Bohman, J. (1996). *Public deliberation: Pluralism, complexity and democracy*. Cambridge: MIT Press.
- Bohman, J. & Rehg, W. (Red.) (1997). *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*. Cambridge: MIT Press.

- Bohman, J. (2004). Expanding Dialogue: The Internet, the Public Sphere and Prospects for Transnational Democracy. In: N. Crossley & J.M. Roberts, (Red.) *After Habermas: New Perspectives on the Public Sphere* (pp. 131-155). Oxford: Blackwell Publishing.
- Bommeljé, B. (2010). Een Duistere Toekomst: Waarom Nederlandse Kranten Wegkwijnen. *De Gids*, 3: 306-315.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (2001). New-Liberal Speak: notes on the new planetary vulgate. *Radical Philosophy*, 105: 2-5.
- Bourdieu, P. (1991) *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bolter, J.D. (1991). *Writing Space: Computers, Hypertexts and the Remediation of Print*. Londen: Routledge.
- Breslow, H. (1997) 'Civil Society, Political Economy, and the Internet', In: S. Jones (Red.) *Virtual Culture: Identity and Communication in Cybersociety* (pp. 236-257). Thousand Oaks: Sage.
- Brint, S. (2001). Gemeinschaft Revisited: A Critique and Reconstruction of the Community Concept. *Sociological Theory*, 19(1), 1-23.
- Castells, M. (2001). *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Cohen, J. (1997). Deliberation and Democratic Legitimacy. In: J. Bohman & W. Rehg (Red). *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics* (pp. 67-92). Cambridge: MIT Press.
- Coleman, S. (1999). Cutting Out the Middle Man: From Virtual Representation to Direct Deliberation. In: B. N. Hague & B. D. Loader (Red.) *Digital Democracy. Discourse and Decision Making in the Information Age* (pp. 195-210). Londen: Routledge.
- Coleman, S. and Gøtze (2001). *Bowling Together: Online Public Engagement in Policy Deliberation*. Londen: Hansard Society.

- Dahlberg, L. (1998). Cyberspace and the Public Sphere: Exploring the Democratic Potential of the Net. *Convergence*, 4(1), 70-84.
- Dahlberg, L. (2001). Computer-mediated Communication and the Public Sphere: A Critical Analysis. *Journal of Computer-Mediated Communications*, 7(1), doi: 10.1111/j.1083-6101.2001.tb00137.x
- Dahlberg, L. (2001a). The Internet and Democratic Discourse. Exploring the Prospects of Online Deliberative Forums Extending the Public Sphere. *Information, Communication and Society*, 4(4), 615-633.
- Dahlgren, P. (2000). The Internet and the Democratization of Civic Culture. *Political Communication*, 17(4), 335-340.
- Dahlgren, P. (2001). The Public Sphere and the Net. Structure, Space and Communication. In: W. L. Bennett & R. M. Entman (Red.) *Mediated Politics. Communication in the Future of Democracy* (pp. 33-55). Cambridge: Cambridge University Press.
- Dahlgren, P. (2005). The Internet, Public Spheres, and Political Communication: Dispersion and Deliberation. *Political Communication*, 22(2), 147-162.
- Dahlgren, P. & Sparks, C. (Red.) (1991). *Communication and Citizenship: Journalism and the Public Sphere in the New Media Age*. Londen: Routledge.
- Davis, R. (1999). *The Web of Politics: The Internet's Impact on the American Political System*. Oxford: Oxford University Press.
- Davis, R. & Owen, D. (1998). *New Media and American Politics*. New York: Oxford University Press.
- Derksen, W. & Schaap, L. (2007). *Lokaal Bestuur*. Den Haag: Elsevier Overheid.
- DiMaggio, P., Hargittai, E., Neuman, W.R. & Robinson, J.P. (2001). Social Implications of the Internet. *Annual Review of Sociology*, 27, 307-336.

- Dryzek, J. S. (2000). *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations*. Oxford: Oxford University Press.
- Dubrovsky, V.J., Kiesler, S., & Sethna, B.N. (1991). The Equalization Phenomenon: Status Effects in Computer-Mediated and Face-to-Face Decision Making Groups. *Human-Computer Interaction*, 6, 119-146.
- Edelenbos, J. & Monnikhof, R. (Red.) (1998). *Spanning in interactie. Een analyse van interactief beleid in lokale democratie*. Amsterdam: Instituut voor Publiek en Politiek.
- Elchardus, M. (2002). *De Dramademocratie*. Tiel: Lannoo.
- Elster, J. (Red.) (1998). *Deliberative Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fishkin, J.S. (1991). *Democracy and deliberation: New Directions in Democratic Reform*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Fishkin, J.S. (2000). *Virtual democratic possibilities: Prospects for Internet democracy*. Paper gepresenteerd op de conferentie 'Internet, Democracy and Public Goods'. Belo Horizonte, Brazilië, 6-10 November.
- Flyvbjerg, B. (2006). Five Misunderstandings About Case Study Research. *Qualitative Inquiry*, 12(2), 219-245.
- Frissen, V., Staden, M. van, Huijboom, N., Kotterink, B., Huveneers, S., Kuipers, M. & Bodea, G. (2008). *Naar een 'User Generated State'? De Impact van Nieuwe Media voor Overheid en Openbaar Bestuur*. Delft: TNO.
- Frissen, V. & Mul, J. de (2008). *De Draagbare Lichtheid van het Bestaan*. Zoetermeer: Klement/Pelckmans.
- Foucault, M. (1971). *L'Ordre du Discours*. Paris: Gallimard.

- Gastil, J. (2000). Is Face-to-Face Citizen Deliberation a Luxury or a Necessity?, *Political Communication*, 17(4), 357- 361.
- Graham, T. & Witschge, T. (2003). In Search of Online Deliberation: Towards a New Method for Examining the Quality of Online Discussions. *Communications*, 28(2), 173-204.
- Golding, P. & Murdock, G. (1989). Information Poverty and Political Inequality: Citizenship in the Age of Privatized Communication, *Journal of Communication*, 39(3): 180-195.
- Golding, P. (1996). 'World Wide Wedge: Division and Contradiction in the Global Information Infrastructure' *Monthly Review*, 48(3), pp. 70-85.
- Golding, P. (1998). 'Global Village or Cultural Pillage? The Unequal Inheritance of the Communication Revolution.' In: McChesney, R.W., Meiksins Wood, E. & Foster, J.B. (Red.) *Capitalism and the Information Age: The Political Economy of the Global Communication Revolution*. New York: Monthly Review Press.
- Golding, P. (2000). 'Information and Communications Technologies and the Sociology of the Future.' *Sociology*, 34(1), pp. 165-184.
- Habermas, J. (1975). *Legitimation crisis*. Boston: Beacon Press.
- Habermas, J. (vertaling door Burger, T.) (1989 [1962]). *The structural transformation of the public sphere. An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge: MIT Press.
- Habermas, J. (1992). Further Reflections on the Public Sphere. In C. Calhoun (Red.), *Habermas and the Public Sphere* (pp. 421-461). Cambridge: MIT Press.
- Hague, B.N. & Loader, B.D. (Red.) (1999). *Digital Democracy. Discourse and Decision Making in the Information Age*. Londen: Routledge.
- Herring, S. C. (2001). Computer-mediated discourse. In: D. Schiffrin, D. Tannen, and H. Hamilton (Eds.), *The Handbook of Discourse Analysis* (pp. 612-634). Oxford: Blackwell Publishers

- Herring, S. C. (2004). Computer-mediated discourse analysis: An approach to researching online behavior. In: S. A. Barab, R. Kling, & J. H. Gray (Red.), *Designing for Virtual Communities in the Service of Learning* (pp. 338-376). New York: Cambridge University Press.
- Hill, K.A. & Hughes. J.E. (1998). *Cyberpolitics: Citizen Activism in the Age of the Internet*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Hine, C. (2000). *Virtual Ethnography*. London: Sage.
- International Telecommunication Union (2010). *Measuring the Information Society*. Geneva: ITU.
- Jenkins, H. & Thornburn, D. (Red.) (2003). *Democracy and new media*. Cambridge: MIT Press.
- Jones, S.G. (Red.) (1995). *Cybersociety - Computer-Mediated Communication and Community*. Thousand Oaks: Sage.
- Jones, S. G. (Red.) (2000). *Doing Internet Research: Critical Issues and Methods for Examining the Net*. Thousand Oaks: Sage.
- Katz, J. (1997). Birth of a Digital Nation. *Wired*, 5(4), 184-191.
- Keen, A. (2007). *The Cult of the Amateur: How the Democratization of the Digital World is Assaulting Our Economy, Our Culture, and Our Values*. Boston: Doubleday.
- Kellner, D. (1998). Intellectuals, the New Public Spheres, and Techno-Politics. In: C. Toulouse & T.W. Luke (Red.), *The Politics of Cyberspace: A New Political Science Reader* (pp. 167-186). New York: Routledge
- Knapen, H.P.M. (2008). *Burgers en hun Media*. Oratie uitgesproken op 20 juni 2008 bij de aanvaarding van het bijzonder hoogleraarschap Media en Kwaliteit aan de Radboud Universiteit Nijmegen.
- Kolb, D. (1996). Discourses across links. In: C. Ess (Red.), *Philosophical perspectives on computer-mediated communication* (pp. 15-27). Albany: State University of New York.

- Koster, W. de (2010). *'Nowhere I Could Talk Like That'. Togetherness and Identity on Online Forums.'* Rotterdam: Erasmus Universiteit.
- Kymlicka, W. (1999). Citizenship in an Era of Globalization. Commentary on Held. In: I. Shapiro & C. Hacker-Cordón (Red.) *Democracy's Edges* (pp. 112-126). Cambridge: Cambridge University Press.
- Leadbeater, C. & Cottam, H. (2007). *The User Generated State: Public Services 2.0*. Verkregen op 17 juni 2010 van <http://www.charlesleadbeater.net/archive/public-services-20.aspx>.
- Loader, B. D. (Red.) (1998). *Cyberspace Divide: Equality, Agency and Policy in the Information Society*. Londen: Sage.
- Malina, A. (1999). Perspectives on Citizen Democratisation and Alienation in the Virtual Public Sphere. In: B.N. Hague & B.D. Loader (red.) (1999). *Digital democracy: Discourse and Decision Making in the Information Age*, (pp. 23-38). London: Routledge.
- Malina, A. (2003). e-Transforming Democracy in the UK: Considerations of Developments and Suggestions for Empirical Research. *Communications: The European Journal of Communication Research*, 28, 135–155.
- Margolis, M. & Resnick, D. (2000). *Politics as Usual: The Cyberspace 'Revolution'*. Thousand Oaks: Sage.
- McChesney, R.W. (1999). *Rich Media, Poor Democracy: Communication Policy in Dubious Times*. Urbana: University of Illinois Press.
- Norris, P. (2001). *Digital Divide? Civic Engagement, Information Poverty and the Internet Worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Papacharissi, Z. (2002). The Virtual Sphere: The Internet as a Public Sphere. *New Media and Society*, 4(1), 9-27.
- Philips, N. & Hardy, C. (2002). *Discourse Analysis. Investigating Processes of Social Reconstruction*. Thousand Oaks: Sage.

Poster, M. (1995). The Internet as a Public Sphere?, *Wired*, 3(1). 209.

Poynter Institute (2011) *The State of the News Media 2011. An Annual Report on American Journalism*. 15 Maart 2011

Price, V. (2009). Citizens Deliberating Online: Theory and Some Evidence. In: Davies, T. & Gangnanharan, S.P. (Red.) *Online Deliberation: Design, Research and Practice* (pp. 37-58). Chicago: University of Chicago Press.

Price, V., Cappella, J. N., & Nir, L. (2002). Does Disagreement Contribute to More Deliberative Opinion? *Political Communication*, 19(1), 95-112.

Rawls, J. B. (1971). *A Theory of Justice*. Cambridge: Harvard University Press.

Reid, E. (1995). Virtual Worlds: Culture and Imagination. In: S. G. Jones (Red.). *Cybersociety: Computer-Mediated Communication and Community* (pp. 164-183). Londen: Sage.

Rheingold, H. (1993). *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*. Reading: Addison-Wesley.

Rinner, C., Keßler, C. & Andrulis, S. (2008). The Use of Web 2.0 Concepts to Support Deliberation in Spatial Decision-Making. *Computers, Environment and Urban Systems*, 32, 386-395.

Schinkel, W. (2009). Publieke Ruimte: Tussen Anonimiteit en Publiciteit. *B en M*, 36(3), 192-201.

Schneider, S. (1996). Creating a democratic public sphere through political discussion. *Social Science Computer Review*, 14 (4), 373 - 393.

Schuler, D. & Day, P. (2004). *Shaping the Network Society: The New Role of Civil Society in Cyberspace*. Cambridge: MIT Press.

Shapiro, A.L. (1999). *The Control Revolution. How the Internet is Putting Individuals in Charge and is Changing the World as We Know it*. New York: Century Foundation.

- Streck, J. M. (1998). Pulling the plug on electronic town meetings: Participatory democracy and the reality of the Usenet. In C. Toulouse & T. W. Luke (Red.), *The Politics of Cyberspace: A New Political Science Reader* (pp. 18-47). New York: Routledge.
- Stromer-Galley, J. (2002). New Voices in the Public Sphere: A Comparative Analysis of Interpersonal and Online Political Talk. *Javnost/The Public*, 9(2), 23–42.
- Sunstein, C. (2001). *Republic.com*. Princeton: Princeton University Press.
- Thomsen, S.R., Straubhaar, J. D. & Bolyard, D. M. (1998). Ethnomethodology and the Study of Online Communities: Exploring the Cyber Streets. *Information Research*, 4(1) Verkregen op 28 november 2010 van: <http://informationr.net/ir/4-1/paper50.html>.
- Thucydides (vertaling door Warner, R.) ([1954]). *History of the Peloponnesian War*. Londen: Penguin Books Ltd.
- Tidwell, L.C. & Walther, J.B. (2002). Computer-Mediated Communication Effects on Disclosure, Impressions, and Interpersonal Evaluations: Getting to Know One Another a Bit at a Time. *Human Communication Research*, 28(3), 317-348.
- Wallace, P. (1999). *The Psychology of the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wellman, B. & Haithornthwaite, C. (2002). *The Internet in Everyday Life*. Malden: Blackwell Publishing.
- Wilhelm, A.G. (2000). *Democracy in the Digital Age: Challenges to Political Life in Cyberspace*. New York: Routledge.
- Wilson, S. M. & Peterson, L. C. (2002). The Anthropology of Online Communities. *Annual Review of Anthropology*, 31, 449-467.
- Witschge, T. (2002). *Online Deliberation: Possibilities of the Internet for Deliberative Democracy*. Paper gepresenteerd op de conferentie 'Euricom Colloquium Electronic Networks & Democratic Engagement' in oktober 2002.

Bijlage 1: Screenshots NuJij.nl

Figuur 1: Weergave homepagina NuJij.nl

The screenshot displays the NuJij.nl homepage with the following elements:

- Header:** Includes the NuJij logo, a search bar, and navigation links for 'Registreer', 'Login', and 'Help'.
- Navigation:** A horizontal menu with tabs for 'Nieuw!', 'Deze week', 'Deze maand', and 'Dit jaar'. Additional buttons for 'Trefwoorden' and 'Mijn vrienden' are present.
- Left Sidebar:** A vertical menu listing various categories such as 'Alle', 'Algemeen', 'Politiek', 'Economie', 'Internet', 'Tech & Gadgets', 'Sport', 'Showbiz', 'Wetenschap', 'Gezondheid', 'Lifestyle', 'Muziek & Boek', 'TV & Film', 'Games', 'Verkeer', and 'Overig'. Below this are social media and utility links like 'NU.nl', 'NUzakelijk', 'NUsport', 'NUfoto', 'NU&Toen', 'NUlive', 'ZIE', 'NUbijlage', 'NUwerk', 'Hier', 'NUtvids', and 'NU24'.
- Main Content Area:**
  - 'Mensen moeten zelf sparen voor pensioen.' Eens?** (Economie | 178 reacties | 170 clicks)
  - Net binnen:**
    - 1 Stoppen met die klimaatop...ja of nee** (www.depers.nl | De klimaatop in de Mexicaanse stad Cancún gaat maandag de tweede week in. Ministers en staatssecretarissen druppelen langzaam binnen om de... | 1 minuut 44 seconden geleden door akira. | Algemeen | 0 reacties | 0 clicks | X NUniet)
    - 1 Youp, de nar die Nederland verdient** (www.groene.nl | Terwijl het milieu naar god gaat, bankiers weer kraaiend hun zakken vullen, de euro op barsten staat, het Nederlandse onderwijsbestel naar de... | 2 minuten geleden door guidon. | Algemeen | 0 reacties | 0 clicks | X NUniet)
    - 1 Grote historische mensen over mohammed** (www.freethinker.nl | Een van de voorbeelden: Thomas Carlyle zei: "De leugens, (de Westelijke laster) door goed bedoelende ijver, die zich hebben opgehoopt rond... | 2 minuten geleden door Final Round. | Algemeen | 1 reactie | 0 clicks | X NUniet)
    - 1 Leonardo wil joods worden voor Bar** (www.spitsnieuws.nl | Acteur Leonardo Di Caprio is aan het overwegen om zich te bekeren tot het jodendom. Dat zeggen vrienden van hem. Hij zou joods willen worden om met... | 5 minuten geleden door Analooq)
- Best gewaardeerd:**
  - 40 'Legaliseer wiet en het geweld stopt'** (www.bndestem.nl | "Cannabis hoort in de eerste plaats niet in het strafrecht thuis. Het is geen drug, maar een geneeskrachtige plant. Totdat cannabis weer legaal is... | 13 uur 13 minuten geleden door blowdwerg. | Algemeen | 169 reacties | 39 clicks | X NUniet)
  - 32 Dertienjarige Diana uit Sassenheim vermist.** (www.westonline.nl | De dertienjarige Diana Al Zahar uit Sassenheim wordt sinds zaterdagmiddag vermist. Diana verblijft in een gezinsvervangend tehuis. Ze verliet dat... | 5 uur 14 minuten geleden door Astrid Asus. | Algemeen | 23 reacties | 149 clicks | X NUniet)
  - 32 Duitsland: geheim noodplan voor bankrun** (www.zonnewind.be | Vanwege deze abusievelijke inzichten heeft de Duitse regering haar noodplan voor een mogelijke uitbreiding van de economische crisis nog maar eens... | 22 uur 28 minuten geleden door z. | Economie | 64 reacties | 229 clicks | X NUniet)
  - 30 De Bankrun van dinsdag 7 december** (Biflatie.nl | Een revolutie zonder oorlog, wapens en gevechten. De vijand moet uitgeschakeld worden door je spaargeld op te nemen... | 6 uur 49 minuten geleden door Mr.Q. | Economie | 54 reacties | 115 clicks | X NUniet)

Figuur 2: Weergave van een thread op NuJij.nl

The screenshot shows a news article on the NuJij.nl website. The article is titled "Moskeegangers belaagd" (Mosquegoers harassed) and is categorized under "Algemeen" (General). The article text describes an incident in IJmuiden where a group of Turkish women were harassed and their beer was thrown at them. The article has 57 comments and 686 reactions. Below the article, there are several user comments, including one from "Violier" and another from "geert-stonk". The page also features a sidebar with navigation links, a search bar, and a list of related news items on the right side.

Algemeen | Trefwoorden | Mijn vrienden | Help

Voeg een bericht toe | Registreer | Login | zoek

Alle
Algemeen
Politiek
Economie
Internet
Tech & Gadgets
Sport
Showbiz
Wetenschap
Gezondheid
Lifestyle
Muziek & Boek
TV & Film
Games
Verkeer
Overig

57 **Moskeegangers belaagd**
www.spitsnieuws.nl

STEM
In moskee in IJmuiden is grote onrust ontstaan nadat twee keer een groep Turkse vrouwen is uitgescholden en met blikken bier bekogeld.
Eén van de vrouwen hield er een losse tand en een scheurtje in haar lip aan over.
Uit de auto werden volle en halfvolle blikkjes bier gegooid en racistische teksten geschreeuwd, zoals 'kut-turken' en 'teringturken er uit'.

Trefwoorden bij dit artikel:
polarisatie
Algemeen | 686 reacties | 330 clicks | Aanraden | 1 | X NU niet
109 dagen geleden door Mooi! Weer fatsoen | ★★★★★

Google Ads
Lenzen - Lensway
Onafhankelijk als de beste getest! Genomineerde "Thuiswinkel Awards"
www.LensWay.nl/lenzen
Polarisatie Filter
Polarisatie-, Grijs-, UV-, Close-up Voor 22:00 besteld? Morgen in huis.
Digicamshop.nl/Filters

Reacties (686) | Stemmers... | Tell-a-friend

Sorteer op: Datum (alle)

« vorige | 1 | 2 | 3 | 4

601 107 dagen geleden door Violier +2 -3 X NU niet
ehhhh

602 107 dagen geleden door geert-stonk +11 -11 X NU niet
"In een buurtcentrum in IJmuiden is grote onrust ontstaan nadat twee keer een groep autochtone vrouwen is uitgescholden en met blikken bier bekogeld.
Uit de auto werden volle en halfvolle blikkjes bier gegooid en racistische teksten geschreeuwd, zoals kaaskoppen en kaashoeren er uit".
Wie zou durven beweren dat dronken Nederlandse jongeren deze uitingen gedaan zouden hebben.

603 107 dagen geleden door Violier +4 -1 X NU niet

Stijgers in Algemeen

Juwelier die overvaller doodschoot weer vrij
De Belgische juwelier die zaterdag een...
1 uur 16 minuten geleden door g.zeur

FBI stuurt infiltrant naar moskee
...zijn taalgebruik was zo radicaal, dat de...
2 uur 24 minuten geleden door Pappenheimer

Aandacht voor wikileaks op internet groeit...
Wikileaks is sinds enkele weken een...
3 uur 24 minuten geleden door Pieter85

'Nederland kouder dan West-Groenland'
Het was de afgelopen dagen in Nederland...
3 uur 35 minuten geleden door hofjesvolk

Sint bekogeld met sneeuwballen door "jeugd".
Ach ja Asd Noord, totaal geen respect voor...
4 uur 55 minuten geleden door Kapotte Stofzuiger

ADVERTENTIE

Tot €9 retour via Zorgverzekeraar SVZ

Becel pro-activ VERLAAGT ACTIEF cholesterol

Meer info >

Best gewaardeerd

16 jarige Shirley Mom uit Urmond vermist
Mids-ouders had het vermist...

Bijlage 2: Selectie Threads NuJij.nl

Categorie	Titel topic	Bron	Aantal reacties	Aantal stemmen	Start datum	Pseudoniem Topicstarter
Algemeen	Moskeegangers belaagd	spitsnieuws.nl	685	57	18-08-2010	Fatsoenlijk
Politiek	PVV: Abortus zelf betalen	Trouw.nl	273	39	29-07-2010	Joop
Economie	'Werkende armen' kunnen moeilijk rondkomen	Nu.nl	601	80	25-05-2010	DeVries
Internet	Europa zet gevaarlijke stap richting internetcensuur	bof.nl	59	69	29-03-2010	Wakker Nederland
Tech & Gadgets	Onderzoek bevestigt antenneprobleem iPhone 4	Nu.nl	51	5	02-08-2010	Basta
Sport	Nederland verwerpt bizarre eis FIFA voor WK voetbal	elsevier.nl	35	20	10-08-2010	Norman
Showbizz	Wesley en Yolande klaar voor grote dag	Nu.nl	83	1	16-07-2010	Spunker
Wetenschap	Vegetariërs zien emotie bij dieren	Faqt.nl	313	28	24-08-2010	Factual
Gezondheid	Cannabis doodt kanker	argusoog.org	57	15	03-08-2010	Gangfreak
Muziek & Boek	Stones stoppen ermee	Telegraaf.nl	50	18	24-07-2010	Abacadabra
TV & Film	De Nederlandse Moslim Omroep failliet	Nu.nl	187	7	26-03-2010	Blits
Games	Groenlinks vindt verbod gewelddadige games voorbarig	Nu.nl	50	8	09-07-2010	Turkoois
Verkeer	Kamer wil onderzoek naar hogere maximumsnelheid	Trouw.nl	122	27	24-08-2010	Zeno
Overig	Hondenbezitter verkiest viervoeter boven partner	Nu.nl	49	4	25-08-2010	Relschopper

Woord van dank

Er is nog zomer en genoeg
wat zou het loodzwaar
tillen zijn wat een gezwoeg
als iedereen niet iedereen ter wille
was als iedereen niet iedereen
op handen droeg.

Uit: Judith Herzberg(1971)
27 Liefdesliedjes

Een belangrijk inzicht van de sociologie is dat geen enkele verrichting aan slechts één individu kan worden toegeschreven. Ik ben velen dank verschuldigd. Niet alleen bij het schrijven van mijn scriptie, maar voor alle kansen die ik gekregen heb.

Rianne Dekker

14 April 2011

